

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանաց եկեղեցւոյ պիտի Բրիտանական Ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ, Խմբագրական. — 2. Դաներ Աւետարանի. Բ. Ե. — 3. Բանաստեղծական. Կես զիշերին. Վ. Մալիզեան. — 4. Արեւմտեան Պատգամ. Բ. Ե. — 5. Յովնանեան Պատկեր. Թրգմ. Նեաւար. — 6. Բանաստեղծական. Զինուր Մարտինի աւանդակներ. Թրգմ. Դանիել Եզր. Տրագիգոնի. — 7. Խրիստեան Հայրիկ եւ Սին. — 8. Բանասիրական. Վարդ Մաշտոցի՝ ուղղակի եւ շուարանակ. Դանիել Զրնշտրգեան. — 9. Մասնաշառական. Բարոյաշունչ Բերքումներ. Գ. Մ. — Կրօնաբարոյական եւ ընկերային շոքակարումներ. Ա. Կեննեան. — Սասնա Սունար Սինկն. Ներսէս Սրկ. Տր. Ներսէսեան. — 10. ՍԻՈՆԻ Լուսարանութիւններ. — 11. Հայաստանաց եկեղեցւոյ պահնոց աւուր. Ս. Տր. Գ. Դրիգորեան. — 12. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսներ. Ա. — Դրիգոր Մուսարիկեան. Բարգին Եպիսկոպոս. — 13. Արձագանգ ՍԻՈՆԻ. — 14. Ս. Յակոբի Ներսէս:

ՍԻՈՆԻՆ ՆՈՒՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք թէ ՍԻՈՆԻՆ ֆաշաբերդու և ծաւարդու համար ինքնաբերաբար հետեւեալ նուէրներն քրտ ինքն.

Տ. Կիւրեղ Վարդապետ Իօրայեան՝ Երուսաղէմէն, Տ. Մաշտոց Քննչ. Իօրայեանին՝ Նոր-Ջուղոյ։
 Եաշատուր Գրադիբեան՝ Հայֆայէն, Կ. Գալփագեանին՝ Կոյայ, և Յ. Յ. Գալփագեանին՝ Քալիֆօնիոյ։
 Մեարոպ Սարգեան՝ Ֆիլատէրֆիայէն, Սարգեան Լեւոնին՝ Պէյրութ։
 Հմայեակ Գրանեան՝ Պէյրութէն, Կիւրինեան Յարութիւնին՝ Գահիրէ, և Պոյաճեան Գրիգորին՝ Պէյրութ։
 Յակոբ Աջապահեան՝ Քիլիկիանէն, Դպրոց Դասուն՝ Տրամա (Յունաստան)։
 Տիկին Մարի Հ. Գրանեան՝ Պէյրութէն, Մանիսիան Վարժարանին՝ Գահիրէ։
 Տ. Զաւէն Վարդ. Վարժեան՝ Բեթղէմէմէն,

Տ. Ներսէս Քննչ. Քերովրեանին՝ Պուքրէ։
 Տիկին Աղաւնի Սահակեան՝ Պէյրութէն, Տիկին Սրբուհի Թիւթիւնեանին՝ Կ. Պոլիս։
 Ն. Ա. Ն. Երուսաղէմէն, Չազրբեան Երզանիկին՝ Մօնթէվիտէո։
 Էմմէրեան Եղարք՝ Ժիրայր և Վահան՝ Փարիզէն, Տքթ. Յ. Թօփճեանին՝ Պէյրութ, Համբարձում Երամեանին՝ Գահիրէ, Յ. Օշակեան՝ Նիկոսիա (Կիպրոս), և Ռ. Շիշմանեանին՝ Փարիզ։
 Տ. Ներսէս Ա. Քննչ. Թափուգեան՝ Հալէպէն, Անտիօքի Հոգեւոր Հովիւ Տ. Յարութիւն Քննչ. Ժամկուշեանին։
 Տ. Վառձապուհ Եպս. Քիպարեան՝ Փարիզէն, Ռազմիկ Միութեան՝ Նիւ-Եորք։

ՍԻՈՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկրներու համար՝ ՍԻՈՆԻ Տարեկան Զրամանեցիկն է

Եզրպտական	Ղշ---	30
Անգլիական	Շէլ	6
Ամերիկեան	Տւշ	1, 50

Եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԻՍԻ Է

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Գործառնութեանց զիւրութեան համար կը խնդրուի ՍԻՈՆԻ Զրամանեցիկներէն ու բաժանորդներէն որ բաժանորդագրական, ապարանական, դրամական, և այլն խնդրենքու և զործերու համար զիմն ուղղակի մեր Տպարանի Տեսչութեան, սա՛ հասցէով.

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien

JÉRUSALEM—Palestine

Իսկ Խմբագրական զործերու համար զիմն ուղղակի Խմբագրութեան, սա՛ հասցէով.

Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien

JÉRUSALEM — Palestine

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԴԻՐՔԸ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵՋ

Քրիստոնէական եկեղեցին եթէ նմանցնենք ընտանիքի մը, նկատելով թէ այսօրուան այլևայլ յարանուն եկեղեցիներ ալ ատոր անդամներն են, հետաքրքրական է գիտնալ թէ ի՞նչ է Հայաստանի եկեղեցւոյն գիրքը այդ կրօնական մեծ ընտանիքին մէջ։ Վասն զի, եկեղեցւոյն նախկին դարերուն, քրիստոնեայ ժողովուրդներ իրենց ազգային ինքնուրոյնութիւնները պահելով հանդերձ, այսօրուանին պէս հայ, յոյն, ասորի, լատին, եայլն յարանուանութիւններ չունէին։ ամէնքն ալ հաւասարապէս անդամներն էին միեւնոյն հոգեւոր հաստատութեան կամ Քրիստոսի Մի և Ընդհանրական եկեղեցւոյն։ այնպէս որ հայը եթէ Հռոմ դանուէր, առանց մտքէն բան մը անցնելու, կ'երթար Հռոմի եկեղեցին՝ աղօթքի, պաշտամունքի և Ս. Հաղորդութեան համար։ նոյնպէս հռոմայեցի մը եթէ Հայաստան գտնուէր կամ Բիւզանդիոն, կ'երթար հայ կամ յոյն եկեղեցին, իբրեւ անդամը ատոնց, եայլն։ Այս է իրողութիւնը քրիստոնէական եկեղեցւոյ նախկին ժամանակներուն մէջ։ Որովհետեւ Յիսուս Քրիստոս ըսած էր իր աշակերտներուն, դուք ամէնքդ եղբայրներ էք, դուք իրարու հաւասար էք, ձեր մէջ մեծ ու պզտիկի կարծիքն իսկ տեղի պիտի չունենայ, և ձեր զործերն ու արդիւնքներն են որ արժէք մը պիտի տան ձեզի։

Եւ իբրեք, գիտենք Աւետարանի պատմութենէն (Մրկ. Թ. 37, Ղկա. Թ. 49) որ Յիսուս Քրիստոսի աշակերտութենէն դուրս գտնուողներն իսկ, քանի որ Յիսուս Քրիստոսի անունով կը գործեն, կը պատկանին այդ աշակերտութեան։ Ո՛վ որ մեզի հակառակ չէ, մեզ կողմն է, մե՛րն է։ Առաքելական դարու մէջ, այսինքն՝ ճիշտ քրիստոնէական եկեղեցիներու կազմակերպութեան սկզբնական շրջանին, հրեայ-քրիստոնեաներու և հեթանոս-քրիստոնեաներու մէջ տիրող խռճուր տարբերութիւններ, և ատոնց զլխաւորը՝ թլփատութիւնը՝ արդեւք մը չեղան որ հեթանոսներու եկեղեցին նոյնչափ քրիստոնեայ ճանչցուի ո՛րչափ հրեաներունը։

Բայց այս ներդաշնակութիւնը տեական չեղաւ։ մէկ կողմէն դաւանանքի մէջ ուղղափառութեան չափանիշը, իսկ միւս կողմէն ազգայնականութեան զօրաւոր զղացումները խանգարեցին այդ ներդաշնակութիւնը, և քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցին տարին մտցուցին յարանուանական տարբերութիւններու ճամբան։

Դաւանանքի ուղղափառութեան խնդիրը և նախանձախնդրութիւնը սուր հանգամանք մը առաւ հերձուածներու հետեանքով: Աստուծոյ գոյութիւնը և այդ գոյութեան բմբռնումը աւետարանական մտքով, Յիսուս-Քրիստոսի աստուածային և մարդկային բնութեան ինչ ըլլալը եւ ասոր սահմանումը, Սուրբ Հոգին և ասոր գիրքը աստուածային գրութեան մէջ, մէկ խօսքով՝ Ամենասուրբ երրորդութեան վարդապետութիւնը, որով պիտի բացատրուէր երեք Անձերու գիրքն ու յարաբերութիւնները իրարու հետ և իւրաքանչիւրինը ըստ ինքեան քրիստոնէական աստուածաբանութեան մէջ, ամէնէն հիմնական ու կենսական խնդիրներն եղան Քրիստոնէական Կաթողիկէ (Ընդհանրական) եկեղեցւոյ համար, Դէր և Երբ դարերուն մէջ:

Կաթողիկէ եկեղեցին ի սկզբան շատ բծախնդիր չէր վարդապետական խնդիրներու հասկըցողութեան և մեկնութեան մէջ. իսկ լայն տեղ տրուած էր՝ կարգուկանոնի վերաբերեալ խնդիրներու մէջ՝ տեղական սովորութիւններու և աւանդութիւններու պահպանումին: Կարծիքներու տարբերութիւնները այնպիսի լայն եւ ներդաժիտ ոգիով մը օծուած էին որ եկեղեցիի միաբիւնը (մէկ ըլլալը) և կաթողիկէութիւնը (ընդհանրականութիւնը), որոնք Քրիստոսի եկեղեցւոյն երկու գլխաւոր ստորոգելիներն են, չէին վտանգուած և չէին վտանգուեր: Բայց երբ Արիս մը, Նեստոր մը, Մակեդոն մը, երեքն ալ ոչ-աննշան դէմքեր, խախտեցին վարդապետութեան (տօկմի) խորհրդաւոր պարզութիւնը, և ջանացին իրենց ժամանակին փիլիսոփայական ըմբռնումները ներմուծել ասոր մէջ և ստեղծել տարբեր քրիստոսաբանութիւն, տարբեր աստուածաբանութիւն, տիեզերական առաջին երեք ժողովներ, Նիկիոյ (325), Կ. Պոլսի (381) և Եփեսոսի (431), ստիպուեցան գիրք բռնել ուղղափառութեան պատենէշը ճեղքել յանդգնողներուն դէմ: 325-431, այս 106 տարիներու շրջանը, քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմնական վարդապետութեանց մեկնութեան և բանաձեւումին նուիրուեցաւ, և երեք ժողովներու վճռով հաստատուեցաւ և յայտարարուեցաւ ուղղափառութեան չափանիշը կամ Հաւատամքը, Հեռեալար այն բոլոր ժողովորդներ և անհատներ, որոնք ընդունեցին երեք ժողովներու Հաւատամքը, կազմեցին քրիստոնէական ուղղափառ եկեղեցւոյ ընտանիքը:

Հայաստանի եկեղեցին ընդունած է երեք ժողովներու վճիռը և Հաւատամքը, այնպէս որ նոյն իսկ զատ զատ կը յիշատակէ այդ երեք ժողովները՝ տօնախմբելով ատոնց անդամներուն (հայրապետներուն) յիշատակը: Եւ ասիկա կը նշանակէ թէ Հայաստանի եկեղեցին Քրիստոսի մէկ և կաթողիկէ եկեղեցւոյ մեծ ընտանիքին անդամն է, հաւասար գիրքով և իրաւունքով ուղղափառ հաւատքի զեռնին վրայ:

Մէկ և Կաթողիկէ եկեղեցւոյ ներդաշնակութիւնը, սակայն, միայն հերձուածները չէ որ խանգարեցին, այլ նաեւ եկեղեցական տիրապետութեան և ազգայնական ոգին, որ սկիզբէն չեղտուեցաւ Հռոմի ակնոյն վրայ: Ինչ նկարագիր որ ունէին Կեսարի աշխարհակալական նուաճումները քաղաքական և ղինուորական մարդի վրայ, Հռոմի հեթանոսական շրջանին մէջ, միեւնոյն ոգին եւ նկարագիրը ունեցան Հռոմի պապերը քրիստոնէայ աշխարհի մէջ: Հռոմի նպատակն եղաւ ոչ թէ քրիստոնէական եկեղեցւոյ տիեզերական ընտանիքին մէջ իբրեւ կարեւոր անդամ պահել իր գիրքը և ներդաշնակութիւնը այլեւայլ ազգե-

բու. և ժողովուրդներու մէկ եկեղեցւոյն, այլ տիրել բոլոր անդամներուն վրայ և տիրապետողի ու հրամայողի դիրք մը ապահովել իրեն, և իրմէ կախուած վիճակի մը ենթարկել միւս բոլոր եկեղեցիները:

Հռոմի եկեղեցւոյն այս ձգտումն ու յաւակնութիւնը առաջին անգամ պաշտօնապէս շեշտուեցաւ Քաղկեդոնի ժողովով (451), որուն նախագահեցին պապին ներկայացուցիչները:

Հայաստանեայց եկեղեցին չ'ընդունիր Քաղկեդոնի ժողովը. որովհետեւ այդ ժողովին հետեանքն եղաւ Քրիստոսի մէկ և ընդհանրական (կաթողիկէ) եկեղեցւոյ նկարագրին ու ներդաշնակութեան եղծումը. թէև Հայց. եկեղեցւոյ այս ժխտական դիրքը չաա սուղի նստաւ իր վրայ, բայց ամուր բռնեց զայն, այնպէս որ մեր եկեղեցւոյն հակաքաղկեդոնականութիւնը իր ինքնուրոյնութեան պատմական մեծ գիծերէն մէկը, ամէնէն հայացի դիմը եղած է:

Քաղկեդոնի ժողովին մէջ Հռոմի պապին շեշտուած ձգտումն ու յաւակնութիւնը հետզհետէ անհանդուրժելի չափերու հասաւ եւ պատճառ եղաւ որ Յոյն եկեղեցին աւելի յառաջ չեքթայ, և պահէ իր ազգային դրոշմը, և ասոր համար յոյն եկեղեցին ալ կանգ առաւ ԻԲԴ ժողովին առջև (787):

Այսպէս ուրեմն Հայց. եկեղեցին յունական եւ հռոմէական եկեղեցիներու հետ կը պահէ իր հաւատքին ու դաւանանքին միութիւնը, և կը մնայ Նիկիոյ Հաւատարմին մէջ սահմանուած մի, կաթողիկէ, առաքելական և սուրբ եկեղեցւոյ մէջ, իբրեւ անոր վաղեմի ու հարազատ անդամը:

Ստորագ է որ Հայց. եկեղեցւոյ հակաքաղկեդոնականութիւնը վիրաւորանք պատճառեց յոյն և յատին եկեղեցիներուն, եւ անոնք հերձառածեալի դիրքին մէջ կարծեցին տեսնել Հայաստանի եկեղեցին, բայց սա ցոյց տուաւ թէ ամէնէն ապահով ու ամէնէն ողջմիտ դիրքի մը վրայ կեցած է ինքն, քանի որ առաջին երեք տիեզերական ժողովներու ուղղափառ դաւանանքին ու հաւատքին հաւատարիմ է, և աւելի ժողովներու բարդութիւններով չ'ուղեր կնճռոտել եւ րեք ժողովներու քրիստոսաբանութիւնն ու աստուածաբանութիւնը, եւ չ'ուղեր արել մի և ընդհանրական եկեղեցւոյ կնիքը:

Եւ այս սկզբունքով է որ, օրինակի համար, երբ նորհալիի ատեն յոյն եկեղեցւոյ հետ միութենական յարաբերութիւններ մշակուեցան, Հայաստանի եկեղեցին կրցաւ ըսել թէ մենք արդէն դաւանակից ու հաւատակից ենք. աւելի՛ ձեւերու և մեկնութիւններու մէջ է որ կը տարբերինք:

Դարձեալ Հայաստանի եկեղեցին երբ խաչակիրներու ատեն, ստիպուեցաւ մօտէն չիփուիլ Հռոմի հետ, և նոյն իսկ քաղաքական ճանքիւ ակնկալութիւններով ուղեց գոհացում սալ պապերու պիւնալ պահանջներուն, իրեն կռուան ըրած էր երեք ժողովներով վճռուած ու հաստատուած մէկ և ընդհանրական եկեղեցւոյ գետինը: Աս էր էականը:

Այս ոգիով է որ Հայց. եկեղեցին ողևորուած է մինչև հիմայ, երբ այնքան անկեղծ սէր և յարաբերութիւն կը մշակէ բոլոր այն եկեղեցիներու հետ, որոնք դաւանակից ու հաւատակից են Նիկիոյ, Կ. Պոլսի և Եփեսոսի ժողովներուն: — Ուրիշ խօսքով, Հռոմի եկեղեցին այնչափ մի, կաթողիկէ, առաքելական և սուրբ է, որչափ Հայց. եկեղեցին: Նոյնպէս յոյնը և հայը այնչափ ուղղափառ են որչափ Հռոմի եկեղեցին: Դարձեալ Հայց. եկեղեցին իր առաքելական ծագումով այնչափ իրական է որչափ Հռոմի և Յունաց եկեղեցիները:

ԴԱՍԵՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆԷՆ

ԱՂՕԹՔԸ

«Արքունի կացե՛լ եւ աղօթս արարե՛լ
զի մի՛ անկանխելի ի վորձուքիւն»
(Մթ. ԵԶ. 41):

ԽԵՂԵ Եւ ԱՂՕԹՔԸ

Առաջին դասով բացատրեցինք թէ մէնք
պէտք է երթանք Քրիստոսին. իսկ երկ-
րորդ դասով ցոյց տուինք թէ բաւական
չէ Քրիստոսին երթալ, այլ պէտք է նաեւ
միացած մնալ Անոր: Այս երրորդ դասով
պիտի խօսինք Քրիստոսի միացած մնալու
կերպին վրայ. — ԱՂՕԹՔԸ է այդ կերպը:

Սակայն ի՞նչ է Աղօթքը ըստուածը: — Ա-
ղօթքը իր սովորական իմաստով մարդկա-
յին շահերու յարմարեցուած պէտքերու հա-
մար խնդրանքներու շարք մըն է, զորս ա-
ղօթաւորը կը ներկայացնէ Աստուծոյ, եւ
աստոնց կատարումը կը խնդրէ Անկէ, ճիշդ
անոր համար որ ինքն անկարող է կատա-
րել զանոնք: Հոգեբանական պարզ վեր-
լուծումով պիտի կրնայինք բնել, մարդիկ
եթէ կարող ըլլային իրենց բոլոր կամքերը
կատարել, ամենեւին պէտք պիտի չզգային
աղօթքի: Աղօթքին բոլորովին սխալ ըմ-
բռնումն է ասիկա:

Մարդիկ նեղութեան մէջ են, կ'աղօթեն
Աստուծոյ որ փարատէ այդ նեղութիւնը.
ծանր հիւանդներ ունին, որոնց առջեւ ան-
ճրկած է գիտութիւնը եւ բժշկական արուես-
տը, մարդիկ կը գիտեն Աստուծոյ եւ կը խնդ-
րեն որ բժշկութիւն տայ հիւանդաց. երաշ-
տութիւնը կ'ահաբեկէ մարդիկը սովի սար-
սափով, եւ անոնք կ'աղօթեն որ Աստուած իր
անձրեւաբեր ամպերը զրկէ եւ կշտացնէ ծա-
րաւուտ հողերը, եայնս Բայց միթէ աղօթքը
կրնայ փոխել բնութեան անյեղի օրէնքնե-
րը. — այսպէս կ'առարկեն անոնք որ չեն
հասկնար կրօնքը եւ կը ծաղրեն աղօթքը:
Եւ անշուշտ իբրեւոյնք ունին այնպիսիներ,
ցո՛րչափ աղօթքը չափ մը, պէտքի մը հետ
կապուած արտայայտութիւն աղօթողներու ըմ-
բռնումին եւ արտայայտութեան ձևին մէջ,
եւ ցո՛րչափ առարկողներ ալ այս բնութե-
նէն անդին բան տեսնելու կարողութիւնը
չունին, միւս կողմէն թէն աղօթքին տարբեր

մէկ ձևը, այսինքն բարեմաղթութիւնները
ամէն օր եւ ամէն վայրկեան կը շոշուեն
իրարու, իբրեւ բարեկամներ. այսպէս են
երկար եւ առողջ կեանքի, երջանիկ եւ
բարեբաստիկ օրերու մաղթանքները. ա-
մանորի եւ կեանքի այլապէս ելեւջներու
վրայ, խնդակցութեան կամ վշտակցու-
թեան ըզձանքներն ու մաղթանքները. իր-
քե թէ այսպիսի սովորականացած խօսքեր
կարող ըլլային մարդոց բախտին անխն-
քը զարծնել իրենց ուղած կողմերը:

Կր տեսնէք թէ աղօթքին սխալ ըմբռ-
նումը կը մոլորեցնէ մարդիկը: Աղօթքը
չա՛նի եւ պէտքի հետ կապուած չէ. աղօթ-
քը բնութեան օրէնքները եղծելու համար
չինուած զէնք մը չէ. — աղօթքը Աստու-
ծոյ հետ խօսելու լեզու մըն է, կամ ուղ-
ղակի Աստուծոյ հետ յարաբերութեան մէջ
մտնելու հոգեկան վիճակ մըն է հաւատաց-
եալին համար: Այս ըմբռնումով է որ նախ-
կին հայրերէն մին ըսաւ. Աղօթքն է մա-
քուր սիրտը. վասն զի սուրբ (մաքուր)
սիրտ ունեցողներն են որ զԱստուած պի-
տի տեսնեն (Մատթ. Ե. 8.):

Փարիսեցիի եւ մաքսաւորի աղօթքնե-
րուն նկարագրութեան մէջ շատ ցայտուն
է այդ պատկերը. նոյն իսկ օրէնքները ոեւէ
չափով ու կերպով կատարելն իսկ պէտք
չէ աղօթք նկատուի: Մաքսաւորն է որ զի-
տէ աղօթել. վասն զի ան իր մեղքերուն
զիտակցութիւնը ունի. եւ վասն զի մեղքն
է որ կ'արտայայտէ սիրտը: Ուրեմն երբ մա-
քուր սրտով կ'աղօթենք, մեր բոլոր պէտ-
քերը ինքնին կը ներկայանան Աստուծոյ
առջեւ՝ իբրեւ անհրաժեշտ մասը մեր կեան-
քին: Աղօթքը, այո՛, բնութեան անյեղի
օրէնքները չի կրնար փոխել, բայց մա-
քուր սրտի աղօթքը Աստուծոյ ուղղուած
է եւ Աստուած է բնութեան ալ տէրն ու
վարիչը, եւ ան զիտէ թէ ի՞նչ պէտք է իր
սիրելիներուն:

ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆԸ

Եթէ մաքուր սիրտն է զԱստուած տես-
նելու պայմանը, Քրիստոսի կապուած մը-
նալու պայմանն ալ նոյն մաքուր սիրտն է,
որ կ'արտացոլայ Աղօթքով: Իսկ սիրտը
մաքուր պահելու պայմանն ալ է չիյնալ
փորձութիւններու մէջ: — Փորձութիւն, ա-
հա բանալին մարդկային հոգիի բոլոր դժ-

բախտութիւններուն: Անոնք որ ինկած են փորձութիւններու մէջ, իրօք չեն կրնար ազօթել: սիրար անարբայացած է մեղքին չբաժնեկերուն և ճնշումներուն տակ:

Պէտք է ուշադրութիւն բնել որ Երեսօս Քրիստոս մեր այս դասին բնաբանը բաւ Գեթսեմանիի մէջ, իր մատնութեան գիշերը: Տէրն մեր միշտ տիպար ազօթող մը է զամէր, և իր երկրաւոր կեանքին ամէնէն տաղանապալի պահն ալ անցուց ազօթքով, խօսելով իր Հօրը հետ. մինչ իր երեք սիրելի աշակերտները քունի սոգորական ժամերէն չկրցան ժամ մը չոնել իրենց Վարդապետին պատուէրը յարգած ըլլալու համար: Եւ ինքն այդ փափուկ վարկենին է որ ազգարարեց անոնց. տըզաք, զոռուութիւն. ո՛չ միայն հոս, ո՛չ միայն այս գիշեր արթուն պէտք է ըլլաք, այլ նաեւ ձեր կեանքի բոլոր տեղութեան մէջ. — արքուն ըլլալ և աղօթել, այս է պայմանը որ փորձութեան մէջ չիյնաք:

Չեմ գիտեր թէ Երեսօս Քրիստոսի մըտքին մէջ ի՞նչ նշանակութիւն ունէր փորձութիւնը բառը, որուն վրայ այդ գիշերը, հրաւիրեց իր աշակերտներուն ուշադրութիւնը, — Գեթսեմանիին գիշերը: Բայց շատ լաւ կը յիշենք թէ իր սորվեցուցած տէրունական ազօթքին մէջ ալ դրաւ այդ բառը, « և մի՛ տանիր զմեզ ի փորձութիւն »: գիտենք նաեւ թէ ինքն ալ փորձուցաւ Չարէն, բայց չտարուեցաւ: Իր փորձութեան նիւթերն էին, երկրպագութիւն փորձիյն, հաւ և փառք: Աւերմն կրնանք թափանցել փորձութեան իմաստին, որ կար Քրիստոսի միտքին մէջ և գիտել տալ թէ միևնոյն փորձութիւններով ու ատենց բաժանումներով չբռնապատուած են մարդիկ իրենց կեանքին մէջ ինչպէս երէկ, նոյնպէս այսօր:

Անոնք որ կ'երկրպագեն զրամի, հաճօքի, փորձութեան մէջ են արդէն. սիրար մաքուր և խաղաղ չէ. ազօթելու պայմանը աւելած է. հեռաւարտ հեռացած են անոնք Աստուծոյ, անոնք կարուած նետուած են Քրիստոսէն՝ իր բունէն յատուած ուռի մը պէս:

Անոնք որ միայն հաջի վրայ կը խորհին և ատոր համար կը դատին, և չեն գիտեր թէ մարդու համար աստուածային սընունդ մըն ալ պէտք է, չեն կրնար ազօ-

թել. ինկած են փորձութեան մէջ և հեռացած են Քրիստոսէն:

Անոնք որ փառք կը հետապնդեն, տիրել կ'ուզեն ամէն բանի մէջ և ամէնուն վրայ, ինկած են ո՛չ միայն փորձութեան մէջ, այլ նաեւ փորձութիւններուն ամէնէն վտանգաւորին մէջ. որովհետեւ փառասիրութիւնը այնպիսի կիրք մըն է, որ ոճիրներու մէջ կը գտնէ իր զոհացումը: Փառասիրը զո՛ւրկ է սուրբ սիրտէ. էտրուած նետուած է իր բունէն. Քրիստոսի սիրոյն հոյժով չէ որ կը սնանի այլևս. փորձութեան մէջ է ան:

Կարելի էր մարդկային հոգւոյն բոլոր տկար կողմերը մատնանիլ բնել և թուել հոս՝ փորձութիւններու երկար շղթայ մը յօրինելու համար ատենցմէ. բայց աւելորդ աշխատանք մըն է այդչափ: Ըսենք միայն թէ փորձութեան բոլոր տեսակներն ու կերպերը քրիստոնեան կը հեռացնեն Քրիստոսէն. պէտք է ուրեմն ազօթել փորձութեան մէջ չիյնալու համար:

Եւ իրօք ազօթւորներու փորձառութիւնները կը հաստատեն թէ անոնք որ ազօթել գիտեն՝ չեն իյնար փորձանքի մէջ, և եթէ ինկած ալ են, չուտով կրնան ճողպրիլ և դուրս գալ այդ վտանգաւոր զիճակէն:

ԱՂՈՒԹՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԸ

Տէրունական ազօթքը — Հայր մեր — ցոյց կուտայ թէ ի՞նչ է ազօթելու կերպն ու նպատակը: Բայց բաւական չէ այդչափը գիտնալ. ազօթելու պայմանն ալ պէտք է ճշգուի: Վասն զի առանձնական ազօթք կայ իւրաքանչիւր հաւատացեալին համար, և բոլոր հաւատացեալներու համախմբութեամբ կարգաւորուած ազօթքի և պաշտամունքի զրուիւն մըն ալ կայ:

Առանձնական ազօթքի համար Աւետարանը կը յանձնարարէ մինակ փակուիլ սենեկի մէջ և այդպէս ազօթել (Մք. Զ. 6.): Եւ սենեկի մէջ փակուիլ ու առանձնանալ կը նշանակէ ազօթողի համար միտքի կեղծում: Եթէ ոեւէ ազօթաւոր չի կրնար կեղծումացնել իր միտքը և միայն ու միայն ազօթքով զբաղիլ պահ մը, չի կրնար ազօթք բրած ըսուիլ: Մարդուն միտքը զարմանալի է. ան կ'ըրօսուի, կը ցրուի, կը տարածուի ամէն նիւթի վրայ: Միտքի կեղ-

րոնացումը պայման է մտաւորական ամէն տեսակ աշխատանքի մէջ: Անուշադիր եւ միտքը ցրուած աշակերտներ ամէնէն զրոքախտ արարածներ են զպրոցի գրասեղաններուն վրայ: Պործի աշխարհին մէջ ալ այս է իրականութիւնը: Այս է պատճառը որ միանձնական կեանքի մէջ աղօթողներ եւ ճգնողներ կը փակուին իրենց խուցերուն մէջ որպէս զի միտքը չցրուի:

Եկեղեցիներու մէջ, հասարակաց կամ հրապարակային աղօթքի մէջ ալ անհրաժեշտ պայման է ուշադրութիւն պաշտամունքին եւ միտքի կեդրոնացում: Ասոր համար եկեղեցիներու մէջ աղօթքի եւ երգի ձայներէն դուրս ուրիշ ձայներ պէտք չէ որ լսուին, եւ պաշտօնէից անհրաժեշտ շարժումներէն զատ ուրիշ շարժումներ պէտք չէ որ բլան:

Ամէնէն մեծ մեղք կարելի է համարել եկեղեցւոյ մէջ, պաշտամունքի պահուն, մասնաւանդ խորհրդաւոր աղօթքներու եւ արարողութեանց բնթացքին, խօսակցիլը, տեսակցիլը եւայլն: Պէտք է խոստովանիլ որ այս կողմէն շատ քննադատելի է Հայց. եկեղեցւոյ մէջ թէ՛ ժողովուրդին եւ թէ՛ հոգեւոր պաշտօնէութեան անուշադրութիւնը: Պաշտամունքին խորհրդաւորութիւնը, հոգեկանութիւնը խանգարող եւ միտքերու կեդրոնացումը խափանող, ամէն տեսակ անշնորհ եւ անվայել շարժումներ սովորական բաներ դարձած են մեր եկեղեցւոյ մէջ:

Մտածել անգամ մը թէ Աստուծոյ աներեւոյթ ներկայութեան կանգնած բազմութիւն մը, չի հասկնար իր կեցած տեղին ու իր կեցուածքին նշանակութիւնը, սոսկալի՜ է ասիկա: Եթէ այսպիսի անուշադրութիւն մը տեղի ունենար մեր կենցաղագիտութեան պայմաններուն մէջ, խորապէս պիտի վիրաւորուէին մարդոց արժանապատուութիւնները: Ի՞նչ որ ներելի չենք գտներ մարդոց առջեւ, ատոնց աւելի տեղներն ու աններելիները կ'ընենք եւ կեղեցւոյ մէջ, Աստուծոյ առջեւ:

Ամէն հաւատացեալ պատասխանատու է հասարակաց աղօթքին կանոնաւորութեան: Այս հիման վրայ է որ հոգեւոր պաշտօնականներու բոլոր դասակարգէն կը պահանջուի զիտակցութիւն, ջերմեռանդութիւն եւ երկնազածութիւն պաշտամունքի մէջ՝ իրենց ինկած բաժինները կատարելու

ատեն: Հանդարտ, յստակ, հնչեղ առողանութիւն կարգացմունքներու եւ աղօթքներու մէջ. հասկըցուած, ոգևորեալ երգեցմունք. շնորհալի շարժմունք, վայելուչ եւ ուշադիր կեցուածք եւ հետեւում պաշտամունքի.— եթէ այս բոլորը արտայայտուին խորին լուսնեան մէջ, միաքերը ինքնին կը կեդրոնանան եւ աղօթքը կը հասնի իր նպատակին: Երբ հոգեւոր պաշտօնականներ կը թաշեն իրենց սաղմոսները եւ աղօթքները, երբ երգեցողներ երգերուն բառերը եւ իմաստը կը խեղկեն անարուեստ ու անճաշակ եղանակներու ձեւերով, հասարակաց միտքը չի մաղնիսուիր եւ չի կեդրոնանար:

Ամբողջ եկեղեցին մէկ սիրտ պէտք է բլայ եկեղեցւոյ մէջ, եւ մաքուր սիրտ մը, որպէս զի աղօթողներուն միտքը, անզբաղ եւ անզբօս, կեդրոնանայ եւ սեւեռուի աղօթքի նպատակին եւ կապուի Փրկչին:

Այսպիսի սեւեռած ու կեդրոնացած աղօթք մը՝ կապուած կը պահէ հաւատացեալը Յիսուս Գրիստոսին, իր բունին հաստատուած ուրին պէս:

Բ. Ե.

ԿԵՍ-ԳԻՇԵՐԻՆ

Կը զրեւ նորեկ կանքեղիս Տակ հիմն
Տաղեր որ ճիւղուր եւ կեանքիս նրան,
Տաղեր որ առանց յանգի կը կազմ
Կոսրած ճրարիս վրայ ցաւաղիս:

Կանքեղիս յոյսիս ներքեւ կը խոկամ,
Տարսալ խոհերու այլեւս անձնասուր.
Կարծես կ'որոնեմ անցեալիս մէջ գո՛ւր
Ինչ որ չի դառնար ալ ուրիշ անգամ:

Կանքեղիս յոյսը կը մարի Տակաւ:
Գրիչըս կանգ կ'առնեմ, խոհերս ալ յանկարծ:
Կը յիշեմ հազիւ, անցեալիս անդարձ:
Ինչ որ սիրքը լոկ չի մոռնար բընաւ:

Պրիւսեյ
1925

Վ. ՄԱԼԷՋԵԱՆ

ԱՐԵՄԱԹԵՄԻ ՊԱՏԳԱՄԸ

Իսրայէլի պատմութիւնը, երբ գայն նրկատի առնենք հոն արձանագրուած դէպքերու բարոյական նշանակութեան տեսակէտէն մանաւանդ, գերազանցօրէն «ընդհանուր ազգաց պատմութիւն»ն է. Անանուն կամ գաղափարական այն պատմութիւնը, ուրուն մէջ ամէն զեղ իր անցեալէն դաս մը և իր ներկային խրատը պիտի գտնէ յաճախ, տպաւորիչ քաղցրութեան մը ամէնէն կենդանի ազդումներով:

Այս մտածումը կը թելադրէ ինծի Ա. Թագ. Ը. Գլուխը, որ իր տեսողութեամբ պատկերին խորհուրդովը մասնաւորաբար մեր ազգային արդի պատմութեան ամէնէն այժմէական մէկ էջը կը լուսաւորէ կարծես:

Իայց կ'արժէ քանի մը գիծերով ներկայացնել հոս նախ այդ տեսարանը. — Իսրայէլացիները, որոնք, թէ՛ Եղիպտոսի մէջ, թէ՛ դէպի Աւետեաց երկիրը կատարած իրենց քառանամեայ արկածալից ճամբորդութեան միջոցին և թէ՛ յետոյ իրենց այդ նոր հայրենիքին մէջ, շարունակ շարունակ մէջ եղած էին քաղաքական և շինութեան առաւելութիւններով գերակշիռ ժողովուրդներու հետ, անոնց օրինակէն թելադրուած, կամ մղուած անդամադրելի զգացումէ մը, զոր հետզհետէ աւելի բնորոշակուող հասարակական կեանքի մը փորձառութիւնը ծնած էր իրենց մէջ, կանգ կ'առնուն սկզբունքի մը առջև. ուրիշ ազգերու պէս իրենք ևս պէտք է ունենան թաղաւոր՝ որ կատարէ զիրենք: — Համոզումը թէ ո՛չ նախնական պարզ բարքերու հին կենցաղականոնը և ո՛չ դատաւորաց ժամանակի կրօնախառն վարչութիւնը ա՛յլ չեն կրնար բաւարար նկատուիլ զիրենք չըջապատող կեանքի նոր պայմաններուն մէջ, նուաճած է իրենց սիրտը. ուստի ամէնքը կը զիմեն Սամուէլի, աստուածակերտական դրութեան վերջին պետին, ու անոր կը ներկայացնեն հանրութեան պահանջը. «Եղիպտոս և մեք իբրեւ զայլ ազգս, և դատեսցէ զմեզ դատաւորն մեր»:

Մերունին ի դուր կը փորձէ տարհանուիլ զանոնք, մանրամասնօրէն բացատրելով թէ այդպիսի դրութիւն մը ինչ անո-

ղք սաստկութիւններ պիտի բերէր իրեն հետ: Զինուորագրութեան և պատերազմական բազմակերպ ծառայութեանց ահարկու հեռապատկերը կը ցուցնէ անոնց. կ'ըսէ թէ ատերքերու և տասանորդական հարկերու ճնշող բեռը ինչպէս պիտի քամէր իրենց վաստակն ամբողջ:

Անօգուտ ջանք, սակայն: Ամէնքը միաբերան կ'աղաղակեն. «Ոչ այդ պէս է, այլ կացցէ թաղաւոր ի վերայ մեր». Ոչ, այդպէս չէ. մենք ալ պէտք է որ թաղաւոր ունենանք մեր վրայ: Ու Սաւուդ, քահանայապետական սուրբ համբոյրին հետ իր ճակտին վրայ բնդունելով արքայական օժուած, թաղաւոր կը կարգուի Տէրոջը ժողովուրդին:

Հին ժողովրդական աւանդալէպի մը ներկարագեղ պարզութեամբ զձգրուած այս պատկերը հասկնալի է թէ կ'արտայայտէ հոգեբանական այն տապնապը, որուն յանկարծ կ'ենթարկուի դարերէ ի վեր կրօնական վարչութեամբ ապրած ժողովուրդ մը, երբ իր հոգւոյն խորը պետական կեանքի խռնալը սաղմնաւորուած միջոցին, նոյն առնէն կը խորհի այն պարտականութիւններուն մասին, զորս կ'զգայ թէ այդ նոր դրութիւնը այնուհետեւ պիտի հարկադրէ իրեն:

Համայնքներու պատմութեան մէջ ամէնէն հետաքրքրական և ամէնէն սրտազրկուած պահն է արդարեւ այն շրջանը, որ տոհմային զգացումը օր մը տեղի կուտայ ազգային զիտակցութեան առջև. Քաղաքական շափահատութեան տարիքն է այն, երբ ցեղին ոգին, նահապետական կեանքի անուշութիւններուն և տապալակական քաղաքործութեանց սխրանքներուն իր վերջին ողջոյնը տուած, անվհեմ սլացումով մը կ'ուղղուի դէպի նոր հաստատուն և կազմակերպուած զոյութեան մը գաղափարը, դէպի խռնալը սեփական և ինքնուրոյն հայրենիքի մը, որ իրեն համար տեղ մը պիտի սահմանադէ տիեզերական մեծ քարտեղին մէջ, դէպի երազը ներքին միութեան մը իրականացումին, որ հնարաւոր պիտի ընէ ազգային պաշտպանութեան գործը՝ ցեղային և բնկերական պայքարի համաշխարհային գեանին վրայ:

Ամէն ժողովուրդ, մեծ կամ փոքր, որ ապագայի մը ձգտումն զգացած է իր հոգիին մէջ, անհրաժեշտաբար ունեցած է երկունքի այն ջգածութիւնները, նոր յոսանքու և նոր վիշտերու, հմայող իրաւունքներու և տաժանելի պարտականութիւններու դէմ յանդիմանութեան բախտորոշ հոգեվիճակը. և ապրած են, այսինքն իրենց զոյւթիւնը ճոնմի նախնական կենցաղէն սկզբի պետական և քաղաքական կեանքին բարձրացուցած են այն ժողովուրդները միայն, որոնք կրցած են ըմբռնել և ընդունիլ մահու չափ ծանրագոյն զոհողութեանց հարկը, իբրեւ երաշխաւորութիւն ընկերային և քաղաքակրթական լայնագոյն նուաճումներով ապահովուած և ամրապնդուած տեականութեան:

Հին ժողովուրդներէն շատեր, որոնց անուններուն միայն կը հանդիպինք այսօր հին դարերու ժամանակագրութեանց ջանկերուն մէջ, ուրիշներ, որոնց անանուն անիւններէն ափ մը փոշի միայն կը մնայ այժմ թանկարաններու զգրոցներուն խորը, ամէնքն ալ՝ հազիւ ծնած՝ մեռած են պատմութեան համար, վասն զի չեն կրցած կամ չեն ուզած ենթարկուիլ զոհողութեանց հարկադրիչ օրէնքին: Ու մեծ և յառաջագէտ այն ազգերն անգամ, որոնք երկար տուն փայլած են տնտեսական և զինուորական գերազանցութիւններով, իրենց պատուանդանին վրայ խախտած են այն օրէն, երբ իրենց գիտակցութեան մէջ պարտականութեանց զգացումը սկսած է նուազ կըշռել քան իրաւունքի ըմբռնումը. երբ հեշտ ու շուայտ կենցաղի մը հեշտութեանց մէջ կորսնցուցած են զոհողութեանց եւ խրատամբեր կեանքին կանոնը:

Ինչպէս նոյն օրէնքն է որ կը հսկէ վիթխարի կաղնիին և խտաի ձգտի մը գործարանաւորութեան եւ աճումի պայմաններուն վրայ, նոյնպէս միևնոյն սկզբունքն է որ կը վարէ մեծ ու փոքր ազգերուն կեանքն ու ճակատագիրը: Ազգային խղճմտանքը լուսաւոր է հաւասարապէս թէ՛ ամէնէն հոգի և թէ՛ ամէնէն վատուծ ժողովուրդներուն մէջ, երբ անձնութիւններն է որ իր բոլոր ձեւերովը, կամ մանաւանդ պարագային պարտադրած կերպովը, կ'ոգեւորէ համայնքը կամ անոր առաջնորդող ընտանին:

Հակառակ մեր թուոյն փոքրիկութեան, հակառակ ընկերային և քաղաքական դժխեմ պայմաններուն, որոնք շարունակէր ջապատեցին մեր զոյւթիւնը, ազգ մեն ենք վերջապէս: Մեր պատմութիւնը, մեր գրականութիւնը, մեր լեզուն, մեր եկեղեցին, մեր ինչ ինչ առանձնայատկութիւնները, որոնց վրայ ցեղային ինքնութեան մը դրոշմը կայ, կը հաստատեն ասիկա. և զգացման ու ձգտումի, խորքի և աւտայայտութեան այն բնորոշ նկարագիրը, որ մեր հանրային կեանքի բոլոր երեւոյթներուն վրայ ինքնորոշող դիմագծութեան մը կնիքը կը դնէ, կը մատնանշէ կազմուած, կաղապարուած վիճակը ազգային գիտակցութեան մը, որուն առջև շատոնց տեղի տուած է տոհմային զգացումը:

Տեղը չէ անուշտ հիմակ ըսել հոս թէ գիտակցական այդ վիճակը մեր մէջ զոյացուելէն ետքը, պատմական զանազան պատճառներով ինչ յեղաշրջումներու ենթարկուեցաւ մեր քաղաքական ճակատագիրը, և թէ ինչ ելեւէջներ յառաջ եկան մեր ազգային կեանքի դարաւոր իրականութեան մէջ: — Ինչ որ պիտի ուզէի մատնանշել հոս՝ այն է միայն թէ մեր պետական կեանքի վերջին կիլիկեան անկումէն ետքն ալ, իր ենթարկուած ամէնէն տխուր և ցնցող իրադարձութիւններուն միջոցին, ազգային զգացումը մեր մէջ ներքին այն թաքուն զօրութիւնը կղաւ, որուն կրթնած՝ ազգը կրցաւ միշտ ըսել կամ մտածել. «Ես ննջեմ, այլ սիրտ իմ արթուն կայ»: Ազգային գիտակցութիւնը մնաց միշտ կենդանի և ներհոգ. որ և է լուծի տակ, որ տարացեղ կամ տարակրօն ուժերէ կուգար մեր վրայ, հոգին մնաց միշտ վառ և զգաստ. և այս՝ շնորհիւ միայն Հայաստանեայց եկեղեցիին, որ մայրական սիրոյ խանդաղատանքով պահեց և պահպանեց մեր անցեալին յուշերը և ապագային յոյսերը, մինչև որ, նուիրական օր մը, ժողովուրդն ամբողջ, առհաւութեան բնազդներէ թէ չթաղուած կուշումի մը յայտնատեսութենէն մզուած, կամեցաւ և պահանջեց որ իրեն վերադարձուն աշխարհի վրայ ուրիշ ազգերու պէս իր ներկան տնտեսելու և ապագան տրնօրինելու օրէնքն ու իրաւունքները:

Արեւմտեան տեսարանն է որ կրկնուեցաւ այն ատեն Արարատի ստորոտը, ալե-

ւոր հայրապետը, Էջմիածնի հովանիին ներքե խմբուած հոյլը օրհնած տառն, կը թըւէր ազգին խղճմտանքին նոյն իսկ ուղղել Սամուէլի այն հարցումը թէ կարելի պիտի ըլլայ սակայն վերջնել մեծ բեռը նոր եւ ծանր պարտականութիւններուն, զոր պետական կեանքի վարչաձեւը պիտի բերէր իրեն հետ:

Մնացեալը յայտնի է. այսինքն ծանօթ է օրտաթուեղ ոգևորութեամբ հանդիսաւորուած պատասխանը, չոր ի սփիւռս աշխարհի ցրուած Հայութիւնը անդրադարձուց իրեն ուղղուած այդ հարցումին:

* * *

Պահանջը, չոր ազգին լրութիւնը ներկայացուց իր ճակատագրին հոգը պարագայից բերմամբ ստանձնած եկեղեցական իշխանութեան, տարակոյս չկայ թէ որքան բանաւոր նոյնքան իրաւացի էր ինքնին: Աշխարհի իրադարձութեանց յորձանուտին մէջ աշխարհիկ վարչութիւն մը միայն կըրնայ, առանց երկուանքի եւ երկուութեան տարօրինակութեանց ենթարկելու ինքզինքը, ազգային կեանքի նաւը առաջնորդել զէպի իր կոչումին հանդուանը: Եկեղեցական կառավարութիւն մը, որքան բարձրօրէն բարեացակամ եւ անկեղծ զգաւումներով ալ տողորուած ըլլան իր անդամները, իրեն բարոյական հեղինակութեան վերայ միայն կրթած իշխանութիւն, որուն կը պակսին արդարութեան խտտութիւնը զործադրելու միջոցներն ու պատշաճութիւնները, ի վիճակի չի կրնար ըլլալ երբեք լիով եւ ճշգիւ իրազօրծելու երկրին շահերն ու իրաւունքները հետապնդելու, կարգն ու խաղաղութիւնը պահպանելու եւ ժողովուրդը իր ազգային եւ մարդկային պարտականութեանց մղելու պաշտօնը, որ զործն է խղճամիտ եւ հայրենասէր կառավարութեանց:

Պատմութիւնն ու փորձագիտութիւնը կը հաստատեն այս տեսութեան ճշմարտութիւնը: Արդի Իտալիան, իրեն ազգ եւ հայրենիք, իրական յառաջդիմութեան եւ քաղաքական զարգացման ճամբուն մէջ մտաւ այն օրէն, երբ թօթափելով եկեղեցապետական վարչութեան լուծը, ունեցաւ քաղաքային եւ զինուորական օրէնսդրութեամբ կազմակերպուած կառավարութիւն մը, որ

կէս դարու միջոցին իր երկրին տուաւ շատ աւելի կանոնաւորութիւն՝ ապահովութիւն եւ ազգային միութիւն, քան ինչ որ ամբողջ տասը դարեր անոր չէր տուած պապական իշխանութիւնը: — Միեւնոյն իրողութիւնն է որ մինչև ցայսօր կը շեշտուի հին եւ նոր աշխարհներու մէջ: Ընդհանուր առմամբ յետաձեռն եւ տակաւին այն երկրները, ուր կրօնքը, շեղած իր բուն հոգեօր դերէն, կը ջանայ այս կամ այն կերպով վարել երկրին քաղաքականութիւնը, աշխարհիկ ձեւին տակ իսկապէս կրօնական կառավարութիւն մը զործադրելով:

Եկեղեցական իշխանութիւնը, երբ դուրս կ'ենէ իր կալուածէն, հոգեօր կեանքի մը շահութեան դաշտէն, եւ կ'սկսի զործել քաղաքական կամ պետական շարժառիթներով, ամէնէն աղիտաւոր բռնապետութեան ձեւը կ'առնու ընդհուպ. վասնզի բացարձակ ճշմարտութեան աւանդապահի զգացումը, որ հոգեօր ասպարէզին մէջ բարձրագոյն առաքինութեանց աղբիւր է իրեն համար, անդին, քաղաքականին մէջ, կը դառնայ անողոք սաստիկութեանց սալ մը, որուն վրայ կը դարբնուի սրտի եւ մտքի կապանքներու շղթան:

Այս նկատողութիւնը պէտք է բնաւ առնուի անշուշտ իրրեւ ակնարկութիւն Հայ եկեղեցւոյ կողմէ այդ ոգևոր եւ ուղղութեամբ կատարուած որեւէ արարքի մը. կարելի չէ այդպիսի վերագրում մը ընել անոր: Իր ժողովուրդին կեանքին վրայ քաղաքականօրէն տիրակալելու ոչ մէկ առիթ կամ փորձութիւն ունեցած է անիկա ամբողջ իր զոյութեան միջոցին. նախ՝ որովհետեւ իր հոգիին իսպառ անծանօթ մնաց այդպիսի բերում մը, եւ յետոյ, որովհետեւ ազգը իր քաղաքական անկախութիւնը կորսնցուցած է միշտ օտար նուաճումներու եւ ո՛չ թէ եկեղեցական ազդեցութեանց առջեւ: Մեր նպատակն է մատնանիլ ընել միայն թէ ո՛րքան բանաւոր եւ արդար էր Հայութեան իղձը ազգային՝ ինքնուրոյն եւ աշխարհիկ կառավարութիւն մը ունենալու մասին, եւ միեւնոյն տառն զգացնել թէ ո՛րքան հոգեբանական եւ հիմնաւոր էր մըտահոգութիւնը, զոր ժողովուրդը կամ անոր մէկ մասը ունեցան հաւանաբար առաջին իսկ օրէն, խորհելով թէ պիտի կարենա՞յ արդեամբ եւ արժանեօք վերջնել բե-

որ, զոր նոր իրականութիւնը կը կապէր այսպէս իր ուսերուն:

Այս հարցումն է ահա, որ, իմ տեսութեամբ, կը մնայ դեռ հարց՝ արժանի հանրական ուշադրութեան, և կարօտ՝ ազգովին նկատաւան:

Այս հարցին ստացած լուծումը և այդ հարցումին տրուած պատասխանն է անշուշտ որ պիտի լինին չափանիշ հայուն ազգային զգացման խորութեան և անկեղծութեան. ատենց միջոցաւ է որ աշխարհ համարէն պիտի համոզուի թէ հայրենասիրական ջերմութիւնը, որ այս զարուն բակիկը և անցեալին վերջերը անգամ մըն ալ տաքցուց մեր սիրտերը, արդիւնք էր ոչ թէ պատահական կայծերէ կրակ առած յարգի բոցերու, այլ շմարած հին ու թանձր խանձողներու՝ զորս մաքուր և կենդանի ձեռքեր անթեղած էին ազգին հոգիին խորագոյն ալքերուն մէջ:

Կ'ընդունիմ թէ ընդհանուր առմամբ ժամանակին զործը պիտի ըլլայ ընել այս ճշդումը. թո՛ղ ընդունուի սակայն միեւնոյն ատեն թէ, առ հասարակ, ձեռնարկի մը սկզբնաւորման առաջին կերպն ու պայմանները շատ քան կը հասկնան անոր ապառնի ընթացքին և լինելութեան մասին:

Արդ, ժամանակն է որ ամէնքս, իւրաքանչիւրն ինքն իր վրայ անդրադարձութեամբ, խելամտինք խնդրին էութեանը, մեր խզի՛ ատեանին առջև հանելով հարցը, և քննելով զայն առանց որեւէ կանխակալ զգացման:

Համոզուած է նախ ամէն հայ թէ Արարատի ստորոտը կազմուած ազգային-քաղաքական գոյափոխակը ցնորախոհանքի մը մէջէն ընդնշմարուած պատկեր մը չէ բնաւ, այլ ապրող և զարգացումի ընդունակ իրականութիւն մը. — եթէ այո, ինչպէս քաղցր է հաւատալ, այս համոզումը սրտերուն մէջ ծնա՞ծ է այդ իրականութեան և անով արտայայտուած զազափարին նկատմամբ յարատեւ և աննահանջ նուիրումի մը սկզբունքը:

Կրնա՞նք ըսել թէ ի՞նչ է զոհողութեան կեանքը ազգութեան մտատիպարին առջև, և ո՞րն է բաժինը չոր ամէն Հայ պարտի իր սրտէն ու մաքէն, իր կեանքէն ու ինչքէն, իր նիւթական և հոգեկան կարողութիւններէն ընծայարեբել վերածնած

Հայրենիքի սեղանին:

Հարցումներ՝ որոնք Արեւմտեամբ պատգամը կը յիշեցնեն, և որոնց պատասխանը լաւ է որ ամէն մարդ լսէ իր սրտին լուսութեանը մէջէն . . .

Իսկ ինձ թող ներուի՛ անգամ մըն ալ սղեկուել քանի մը հինցած առերեւմտ մէջ զազաւուած խորհուրդը երկրպագելի տեսարանի մը, որ պիտի մնայ երեւակայութեանս մէջ նկարուած ամէնէն անուշ պատկերներէն մին.

— «Տեսի զերասխ յԱյրարատ, գետահոսեալ արասուք . . .

Դամբան, աւերս, համակեալս յեղբոս նորա ի խոր սուգ:

Վրեմականըն Մասիս, ժամանակաց իշխեցող,

Ձազամանդեալ արասուաց հեղոյր զնոքօք ջինջ բզոց:

Եւ ծիածան եփներկեան, ի սուրբ կայաց տապանին,

Կամարանայր գեղափայլ մինչ անդր ուր էջք ևն Բանին:

Սակայն, եհէ՛, յայտպիտեաց աւերակացն ի միջի—

Տեսէ՛ք զհա՛րդ Արամայն անկորուստ ձեռքողբո՞լի:

Դնար բերթողին զուռեացն կախեալ կողբոց թրթռայ անդ,

Ի շունչ քաղցրիկ ապառնեացն բղձից՝ ուխտից երկնաւանդ:

Ով սուրբ յուսոյն անմահի,

Որ անդ յաւերսն պահի:

Գանիրե

ԹՈՐԳՈՒ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՊԱՍԿՈՆԵ

ԵՐԵՔ ՈՂԿՈՅԶՆԵՐԷ

Յակոբիկ, որքն ունի երեք ողկոյզներ:

Առաջինին խրեկ հեշտա՛նք վրձիս.

Խրեկ՝ միւսին կարճ ու քիչ մոռացօ՛նքն. Եւ . . . ա՛յ մի՛ խրեկ.

Բանգի քոն և երրորդն, ու սուր նայումով կը հսկի սև քոնին մէջ ցա՛ւր, զիցքի.

Եւ կը գոչէ քարձըր արցունք մը լըտիկ

Արդին իսկ լացուած:

Թրգմ. ՆԵՍՍԻՐ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Զ Կ Ն Ո Ր Ս Մ Ա Ր Թ Ե Ն Թ Ա Ի Ա Ն Գ Ա Վ Ե Պ Ը (*)

Այն ասեմ երբ չուրեքուն վրայ ամեն ինչ կենդանի՝
Տունկ, ամասուն, հովիւ, կիւն,
Բնակիչներն էին դեռ Նայի կերամ սապանի,
Բանբերի պէտք գրացին:

Բանբերի մը՝ որ բլլար զգոյց, խիզախ եւ զգոն,
Կրնար ելլել իր քոխիւով
Աւելի բարձր Բան ամպերը, սիւնն եւ Բան հորիզոնն,
Յաւիտեանի Տիրոջ Բով:

Աւելի ուզեց ի՛նքն երթալ: «Մ՛շ», -զօչեց Նայ, -բեւոյ էլ չար.
Վասն եմ որ ան պիտի
Յարսափեցնէ բովանդակ այն անոթերը զսղանար՝
Որ կ'սկսեն դրան կապոյտի»:

Ասաց անցաւ ապա բուն: «Բու զլիւն վեր գործ է այդ,
Իմաստարիչ խեղճ անասնիկ,
Զի աչերդ կը կուրցնէ արեգակին հաւաքոյթ»:
Սթապիր. — «Ե՛ս աւասիկ»:

«Դուն», —բաւ Նայ, —«թողն լուսնակն իսկ չեսնելով՝
Պիտի երգել սաղոյ զսեմ, [ուզէիր
Կարենելով միտ ուղիղ՝ նուազներովդ արբիտ՝
Գիշերներու մէջ նսեմ:

Մ՛շ պէտք չունիմ ցնորներու, եւ ո՛չ նոյն իսկ ալիւնին
Կախարդական քեւերուն.

Այլ բանբերի մը համեստ՝ որ չկրնայ ալ ինքնին
Դրանք մէկու ուն համբուն»:

Այս խաբերուն վրայ անոր ներկայացաւ հողագոյն
Փոքրիկ քոչուն մ'եւ ա՛յսպէս
Ըսաւ. — «Զուցիմ ես դիրք. նեղ, ո՛չ ալ խորհուրդ մը քա-
Բայց բարի կամ մ'ունիմ ես. [ուն

Կարճ ասեմն եւ պիտի կրնամ հասնիլ հոն շիտակ.
Բանբերութիւնն, ո՛րն, ինձի:
Ես քոչունն եմ աշխարհի մէջ ամենէն հասարակ.
Զի՛ս քնտէլ դուն: — «Եղիցի՛», —

Պատասխանեց Նայ եւ տուաւ բանբերութիւնը անոր:
«Մեկնէ՛, Զկնորս-Մարքէն իմ.
Մենք կ'սպասենք քեզ այդտեղ, յաւերժօրէն ուղեւոր
Եղող մէջ այս սապանին»:

Թրքմ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏՐԱՊԵՉՈՆԻ
Կ. Պոլիս Դասըզլուդ

Թոչնակը դուրս ելլելով պատահանէն՝ ալալաւ
Սասափափայլ մէջ լոյսին,
Անձրեւարում օղին մէջ՝ զոր քերելու ո՛չ ոք բնաւ
Շնչած ըլլար սակաւին:

Ան բարձրացա՛ւ, բարձրացա՛ւ, բեռնաւորած պատ-
Ձոր անդադար կը կրկնէր. [զամով՝
Կտեց անցաւ ամ շուտով փայլակն ու ամպ, սիւրբ գով,
Միտք քոչելով դեպ ի վեր:

Երբ նպեցաւ քո՛ւն երկնիքի, որեղ Աստուած կը բնակի,
Կամարին չինչ ու յսակ,
Կարող չեղաւ ան շնչել, զուրկ քոֆէրէն նրեւակի,
Այնք մ' այնքան կապուտակ:

Եւ իր սիրտը որդեւ քէ խեղդուած մէջ մորմեռւ,
Էոյսէն շլմոր՝ ինկաւ վար,
Զունեմալով ժամանակ պատասխանի սպասելու՝
Զոր քերել շա՛ն կը յուսար:

Դարձաւ սապան ու զարկաւ պատահանին ... բացին
Նայ. — «Ի՛նչ ես ... ի՛նչ գեղեցիկ. [փայլ:
Ի՛նչ է հազաձոյ այդ կապոյտ կրկնողիկդ, ա՛յնքան կա-
— «Բայց ո՛չ, չունիմ կրկնողիկ» [պոյտ...»:

Կրկնողիկ մը սփռեցիք, քովսութեամբ մ'այնքան վառ-
Զկնորս-Մարքէն. — «Ենչպէ՛ս... ո՛չ...»: [վառնէ:

«Ա՛ն, — վրայ բերաւ ձերաղի Նայ յարստուն աշերուն,
«Ան պատասխանն է Տիրոջ»:

Զի չեմօրէն խեղդեցի ես Անկից՝ որ մեզի հայ
Անանց նսեմի մը նշանն:

Եւ հանեցաւ դրկել ինձ փետուրներու վրայ անա՛
Երկնի կտորիկ մ' իսկական»:

Զենեղեղը դադրեցաւ. ծիցաւ ամեն բան կրկին,
Եղանակ, ցայլ, այդ լման,
Եւ ողջ սրտեր մարդոց դարձեալ սիրոյ եւ կրա՛յին,
Հպարտութեան մտեցան ...

Զկնորս-Մարքէնը, սակայն, փոքր երկնազէղ բանբերն
Կրկնոց յաւէ անմա՛ր րիլ, [այն,
Պանեց, որպէս զի զխնամք քէ ճամշտս սիրտ մը միայն
Կրնայ Աստուծոյ մերք մտիլ:

ROSEMONDE GERARD

(*) Խոսք կուրած կապոյտ կուրծքով, ծիրանեզոյն կուրծքով, բոքրակատար եւ երկարակառու փորրիկ
սիրուն թռչուն մը, որ ջուրերուն մէջ սուզուելով ժուկեր կ'որոտայ, «Ճովեզերեայ արտոյտ»:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՍԻՈՆԻ ՎՐԱՅ ՀԱՅՈՑ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ
ՎԱՆՔԸ

1. Ս. Ստեփանոսի նշխարաց զիսը .
Փոխադրութիւնը .
Եւ նորագիտ ճապանը .

Որպէսզի կարողանանք ի յայտ բերել Սիոնի Ս. Ստեփանոս վանքին ծագումը, հարկ է ամփոփել Ս. Ստեփանոսի նշխարաց զիստին, ատոր փոխադրութեան և նորագիտ տապանին պատմութիւնները: Ներջնարաց զիստը տեղի ունեցաւ 415-ին, և բոլոր ճառերն արեւելի կը պատմեն զայն: Կաթողիկոսականացի (զիւղ զամաղիէի) Դուկիանոս քահանան, նոյն զիւղի Գարատաղեայ աղարակին մէջ, կը գտնէ Ս. Ստեփանոսի նշխարները, Նիկիոյի մոսի, Գամաղիէի և անոր որդւոյն Արիարայի ներջնարաց հետ: Այս զիստը Դուկիանոս քահանայ ոչ միայն երուսաղէմի Յովհաննէս հայրապետին կը գնէ ու տանէ, այլ նաեւ, նամակով կը հաղորդէ Արեւելքի և Արեւմուտքի բրիտանոնէից, որք ցնծութեամբ կ'ընդունին այս աւետիսը: Յովհաննէս պատրիարք որ, նոյն միջոցին, Գրիգորիոս (Լիւզ) կը գտնուէր, Պեղագոսի ղէմ ժողով մը ղուժարելու զործով, այս զիստը ստուգելու համար, երկու եպիսկոպոսներով կ'երթայ Կաթողիկոսական, և հանդիսաւորութեամբ նշխարաց մեծ մասը կը փոխադրէ Սիոն, վերնաասան եկեղեցին, ուր Ս. Ստեփանոս սարկաւազ ձեռնադրուած էր, և այս առթիւ նորակերտ, կը կառուցանէ Սիոնի Մայր եկեղեցին: Կաթողիկոսական աղարակն էր Օրէնուսոյց Գամաղիէին: Որոշ վկայութիւն չունինք թէ ո՛ւր թաղեցին Ս. Ստեփանոսի մարմինը. միայն Գործք Առաքելոցը կը գրէ թէ «Եւ րարձին Վստեփանոս արք երկիւղածք, և արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա» (Ը. 2): Քրիստոնէական աւանդութիւնը կու տայ մեզ այդ երկիւղածներուն անուններն, որք են Օրէնուսոյցն Գամաղիէի և անոր եղբորորդին Նիկիոյի մոս, վերջինս Քրիստոսի թաղ-

ման ալ սպասուորած է: Այս աւանդութեան աբձաղանդը կ'ըլլայ մեր Վկայատէր հայրապետը, Գործք առաքելոցի իր խնրադիր մեկնութեան մէջ (էջ 153): Կաթողիկոսականացի շրջանակներով հին և նոր անտեսութեան սահմիւրաններուն ուխտատեղեաց կեդրոնն էր. յարմարագոյն վայրն էր՝ որ Գամաղիէի ճամբարաւորացիի մը չգաւառմանով առկայուած Ս. Ստեփանոսի նշխարները ամփոփէր իր աղարակին մէջ, ուր յետոյ պիտի միանային իրեն ու չաւկին, ինչպէս նաեւ Նիկիոյի մոսի նշխարները: Այս ղէպքէն 23 տարի յետոյ 438-ին, Թէոդոս Բ. կայսեր թաղուհին, ուխտատեղութեամբ Աղեքսանդրոյ կիրակի հայրապետին: Եւ զոգիւր թաղուհին փափաքեցաւ Ս. Ստեփանոսի քարկոծման աւանդակն տեղւոյն վրայ քաղաքէն դուրս կառուցանել եկեղեցի մը և հոն գետեղել տալ անոր նշխարները: Կիրակի Աղեքսանդրացին, ինչպէս կը վկայէ Ժամանակակից Կիրակի Աղեքսանդրացին, Ժամանակահատիկներէ ետեւ Սիոնէն փոխադրեց թաղուհին շինել տուած եկեղեցին, և գետեղեց ստորերկրեայ մատարան մը մէջ: Այս եկեղեցին, 614-ին, պարսկական յարձակմանց ժամանակ կործանուեցաւ, խաշակիւրք վերաշինեցին զայն իր տեղւոյն վրայ: 1187-ին, երբ Սալաթեան պաշարեց Երուսաղէմը, քաղաքին բրիտանոնէայ բնակչութիւնը ստիպուեցաւ քանդել նոյն եկեղեցին, որպէսզի թշնամին զիրութիւն չունենայ՝ նոյն կողմէն քաղաքը մանկու: Այդ փութուածէն ի վեր, նոյն մեծածախս եկեղեցին տեւրակաց կոչու մ'էր, և միայն կը յիշուէր, իբր ուխտատեղի: 1882-էն սկսեալ պեղումներ կատարուեցան հոն, և երեան ելան եւ զոյլիայի եկեղեցւոյն գեղակերտ մոզաիքները և հիմքը, ինչպէս նաեւ զանազան վիմափոր գերեզմաններ: 8-10 տարիներու ընթացքին, Տօմինիկեանք հին եկեղեցւոյն հիման վրայ կառուցին նոր մը, և օծեցին զայն Ս. Գրիգոր զպրոցով մը և ընդարձակ մատենադարանով:

Հին օրերէ սկսեալ հնախոյզք կ'ուզէին զխնայ թէ ո՛ւր կը գտնուի Կաթողիկոսական վաղեմի զիւղը. որ, ըստ Դուկիա-

նոսի նամակին, Երուսաղէմէն 20 մղոն հե-
ռի էր: 1600'ին, գիտնականն Քուարէս-
միոս Ս. Երկրի Փրանչիսկեանց մեծաւորը,
ի դուր կը փնտռէր Ս. Ստեփանոսի տա-
պանին հետքը, ծանօթ վայրին մէջ, կա-
փարդամաղան սեւ անունի մը հետ չէր
կրնար նոյնացնել. մինչև որ հռչակաւոր
տեղագիրն Գոնտէր և ոչ նուազ անուանի
տեղակալ մը, ապա Լորա Քիշնէր, իրենց
Պաղեստինի քարտիսագրութեան մէջ, կա-
փարդամաղան նոյնացուցին այժմու Պէյթ-
Ճէմալ գիւղին, Եաֆայի և Երուսաղէմի
ճանապարհին վրայ, ղէպի հարաւ, նոյնը
պնդեցին պաղեստինագէտք Լիէվէն, Հ.
Բառնարաս Մէյսթէրման և այլք: 1891'ին
սկովտացի ուխտաւոր մը, նոյն գիւղին մէջ
հոյ մը կը գնէ բարեկործութեան նպա-
տակաւ և կը նուիրէ Սաւէղեանց, որ նոյն
հոյն վրայ կը կառուցանեն Երկրագոր-
ծական վարժարան և տնտեսական
մը: Ս. Ստեփանոսի նշխարաց առաջին
գիւղէն 1501 տարի յետոյ է որ Պէյթ-Ճէ-
մալի երկրագործական վարժարանի տե-
տաւը պեղումներ կատարել կուտայ այն
տան բակին մէջ, ո՛ւր քանդակ երևան ե-
լած էին մոզայիքի կտորներ, պատի և
սիւներու բեկորներ, պեղումները շարու-
նակելով 1913'ին, արդարեւ գտնուեցան
Բիզանդական ոճով շինուած մատուռ մը,
զեղակերտ մոզայիքով զարդարուած, և
անսովոր երկու պարսպ գերեզմաններ:
Այս նորագիտ տապանը կը կարծուի թէ՛
նախասարկաւորին այն տապանն է, ուր-
կէ 415'ին, անոր նշխարները փոխադրե-
ուեցան Սիոնի Եկեղեցին: Գերմանիա ար-
պարուած փոքրիկ տետրակ մը, « Le
tombeau de St. Etienne protomartyr, etc. »
խորագրով, այս կարեւոր գիւտի մասին
կուտայ պատմական լրակատար տեղեկու-
թիւններ:

2. Յար ուղեգրաց վկայութիւն- ները Սիոնի Ս. Ստեփանոս ե- կեղեցւոյ նկատմամբ.

Քանի որ Ս. Ստեփանոսի նշխարաց
մէկ մասը կը մնար Սիոնի Եկեղեցւոյն մէջ,
կանոնական պարագայ մ'էր որ անոր վը-
րայ քրիստոնեայք կառուցանեն վկայա-
րան մը, մասանց փոխադրութենէն վեր-

ջը. բայց այս մատուռը, ինչպէս նաև Ս.
Քաղաքի բոլոր եկեղեցիները և վանքե-
րը, 614'ին, հրդեհի և կործանման ենթար-
կուեցան Պարսից արշաւանքներէն, որ երկ-
րակալութենէն աւելի, վրէժխնդրական
պոռթկում մըն էր, Մօրիկի ղէմ խոսքով Բ.ի
շինուորներու կողմէն, 300'է աւելի տա-
ճարներ քանդուեցան և հազարաւոր մեռ-
եալներ և վիրաւորներ գիտապառտ ին-
կան Երուսաղէմի փողոցներուն մէջ:
Չաքարիա պատրիարք գերի տարուած
էր Տիգրոն Քրիստոսի Ս. Խաչին հետ,
նորագիտ արարելէն յիշատակարան մը
մանրամասն կը հաղորդէ թիւերն այն
մեռելոց, որ անթաղ կը մնային քա-
ղաքին փողոցներուն մէջ: Թափա անուն
քրիստոնեայ մը, իր կնոջ հետ, կը փու-
թայ թաղել մեռելները: Նոյն իսկ չէին
խնայուած Սիոնի հին եկեղեցիները, ա-
նոնց հետ նաև Վերնատան Եկեղեցին և
Ս. Ստեփանոսի մատուռը, որ յարակից
էր նոյն եկեղեցւոյն: Չաքարիայի յաջորդ
Մոտեստոս ջանաց քիչ ժամանակի մէջ
վերականգնել կործանած և այրեացաւոր
գլխաւոր եկեղեցիներն, մանաւանդ Սիոնի
թաղը, ուր վերաշինեց Ս. Ստեփանոսի ե-
կեղեցին: Ս. Ստեփանոսի մասին հետեւող
տեղեկութիւնները կը քաղենք քրիստոնե-
այ հնախօս Լըքլէրքի յօդուածէն (տե՛ս
Dictionnaire d'Archéologie chrétienne
et de Liturgie: 655-668) Մոտեստոսի վերա-
շինութենէն յետոյ, 670'ին, առաջին անգամ
գաղղիացի Արզուլֆ եպիսկոպոսն է որ
կը նշանակէ Սիոնի Ս. Ստեփանոսը
իր « Ուղեգրութեան » մէջ, և կ'ըն-
ծայէ մեկ գեղեցիկ նկարագրութիւն մը և
թանկագին յատակագիր մը, որուն համա-
ձայն, Ս. Ստեփանոսը կը յիշուի իբր կցորդ
եկեղեցի. վասնզի այդ թուականին տա-
կաւին չէր անջատուած Վերնատան Եկե-
ղեցիէն: Անդղիացի Բէզ պատկանելին
(720) և Վիլլիպալտ (723-726) տեղեկու-
թիւններ ունին նախապիպային նոյն մատ-
րան վերաբերմամբ: Բայց կը թուի թէ՛
808'ին, ալլես Ս. Ստեփանոս անջատուած
էր Սիոնի Մայր եկեղեցիէն, և մասանց
փոխադրութեամբ վերաշինուած էր Յով-
սափատի վանքից շարքին: Յիշատակա-
րան մը, Commematorium de casis Dei
խորագրով, որ տեսակ մը ցուցակ է վա-

նօրէից և կը պարունակէ մէն մի վանքի վանականաց նոյն ժամանակի (808) վիճակագրութիւնը, հետեւեալ կերպով կը դասաւորէ Յովսէփատի ստորոտէն համբելով մինչև Սիոն գտնուած վանքերը.

Ս. Ղենոնդէս	1	քահանայ.
Ս. Յակոբ	1	»
Ս. Քառասունց	3	»
Ս. Քրիստփոր	1	»
Ս. Ակիւլիցէ	1	»
Ս. Կիւրաօս	1	»
Ս. Սեփանոս	3	» և 15 բորոտ.
Ս. Դոմէթիոս	1	»

Այս մեծ ու պզտիկ վանքերը անտարակոյս, ամէնքն ալ, Սիոնէն ղէպի Յովսէփատ նաչող բլուրին վրայ հոս և հոն ցրուած էին. և որովհետեւ ուղեգիրը Յովսէփատի ձորէն սկսած է իր դասաւորումը, այնպէս ցոյց կուտայ թէ ամէնքն ալ կը գտնուին Յովսէփատ, մինչ իրականին մէջ, անոնցմէ ոմանք, ինչպէս նաև Ս. Ստեփանոս շինուած էին Սիոնի մէջ, և արդէն 15 բորոտներու յիշատակութիւնն ալ ցոյց կուտայ թէ Ս. Ստեփանոսի վանքը կառուցուած էր Դաւթի զրան մօտ, որ կար նաև քաղաքին ուրկանոցը, որ 1875'ին միայն տեղափոխուած է քաղաքէն դուրս: Այս ապացոյցներու հանդէպ յայտնի սխալ մըն է Հ. Լակրանմի ա'յն ենթադրութիւնը որով կը ջանայ վերոգրեալ յիշատակարանին վկայութիւնը պատշաճեցնել երուսաղէմի պարսպէն դուրս, եւ զոկիրայի շինած Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյն (St. Saint Etienne et son sanctuaire à Jerusalem, էջ 83): 850'ին ալ, գաղղիացի Բեռնարդոս վանականն կը տեղեկացնէ թէ Սիոնի մէջ կար Ս. Ստեփանոս անուամբ եկեղեցի մը, որ կը գտնուէր Վերնատան եկեղեցւոյն արևելեան կողմը, իր խօսքերն են հետեւեալները. «Ս. Ստեփանոս Սիոնի Մայր եկեղեցւոյն ձախ կողմը կը գտնուի. ա'յն լերան վրայ, որուն ստորոտն է Ակեղտամայն, Գեօղ արեան, ուր կայ օտարականաց գերեզմանը». 1145'ին, 1360'ին, երկու անուն ուղեւորներ ևս, մէկը Սլաւ, կը յիշատակեն Սիոնի Ս. Ստեփանոս եկեղեցին: Այս օտար յիշատակարաններն որքան որ

ունենան իրենց անորոշ կողմերը. սակայն և այնպէս անոնք հիմնապէս միաձայն են և կը հաստատեն Սիոնի Ս. Ստեփանոս վանքը:

3. Ազգային յիշատակարաններ Սիոնի Ս. Սեփանոսի վանքի մասին.

Նոյն վանքի ծագման պարագան զբոնար է հաստատել ազգային յիշատակարաններով, բայց կատարեալ իրականութիւն մ'է թէ Սիոնի Ս. Ստեփանոսի վանքը, հին դարերէ սկսեալ, հայկական սեփականութիւն մը եղած է: Նոյն վանքի ընդարձակ աւերակը, որ գոյութիւն ունի այսօր և կը գտնուի մեր Ս. Հրեշտակապետ վանքին զիմաց, ճանապարհով մը գտնուած, և Դաւթի զրան մօտիկ, Հայոց անհերքելի սեփականութիւնը, և թէ ԺԴ. դարու ձեռագիր ճաշոցի մը յիշատակարանը, չոր քստորեկ պիտի պարզենք, բացայայտ կ'ապացուցանեն նոյն վանքին ազգային սրբավայր մը լլալը: Ո՛րքան որ Ս. Ստեփանոս վանքին հայկական հաստատութիւն մը ըլլալուն ծագումը մութ է, բայց մենք պիտի ջանանք, ստուգութեան մօտ հաւանականութեամբ մը, մէջ բերել մեր ապացոյցները և յետոյ աւելցնել ա'յն բացորոշ յիշատակարանը, զոր ունինք: Ինչպէս որ վերեւ յառաջ բերուած օտար ուղեգիրներու վկայութիւններէն յայտնի եղաւ, Ս. Ստեփանոսի մատուռը Մայր Սիոնի Վերնատան եկեղեցիէն անջատուած էր Բ.րդ դարու վերջերը, և ստուգութեան մօտ հաւանականութիւն մ'է որ Հայոց Ս. Ստեփանոսի վանքը, Սիոնի մէջ, վերահաստատուած էր Բ.րդ դարու վերջերը, կամ Բ.րդին սկիզբը: Ինչպէս ծանօթ է, Հայոց Անաստաս վարդապետը, Բ.րդ դարուն, կազմած էր երուսաղէմի Ազգ. վանօրէից չուցակը, որուն մէջ յիշուած վանքերը կ'անուանակոչուին ո'չ թէ վանքերուն բուն իսկ անուններով, այլ նոյն վանքերը շինող նախարարութեանց կամ Հայ արքունիքի անուններով: Նոյն չուցակին մէջ կը կարգանք հետեւեալը,

«Անասունեաց վանքն Ս. Սիոնի կողմն հօ:
«Այլ վանք Անասունեաց, որ Անաստատրքն րեակիմն ի կողմն Սիոնի»:

Ամատուին նախարարութիւնն է որ Սի-

անի մէջ կը շինէ կամ շինել կուտայ երկու վանք, որոց երկրորդն հաւատաւոր կանանց բնակութեան յատկացուած է: Մանաթ ըլլալով որ հին ժամանակներէ սկսեալ, հաւատաւոր հայ կանայք կը բնակէին Սիոնի մեր Ս. Հրեշտակապետ վանքին մէջ, որ բնաւ տարակոյտ չի վերցնէր, եւ միւս կողմէն, նոյն վանքին շատ մօտ, հանդիպակաց կողմը, կը գտնուէր Ս. Ստեփանոսի վանքը, ինչպէս կը յիշուի ստորեւ մէջ բերուելիք յիշատակարանին մէջ, եւ արդէն նոյն դիրքը ունի Ս. Ստեփանոսի վանքի այժմուս աւերակը. կ'հզրակացնենք թէ Ամատունեաց անուամբ յիշուած երկու վանքերէն մին Ս. Հրեշտակապետն է, իսկ միւսն Ս. Ստեփանոս: Վերջնայ վերաշինութեան, իբր թուական կարելի է գնել է—Ը գար, վասն զի ճիշդ այս միջոցին էր որ Ս. Երկրին պարսկական գրաւումէն յետոյ, Երուսաղէմի պատրիարքութեան եւ Հայոց կաթողիկոսութեան յարաբերութիւնները բարոյքուած էին. այս պարագան կը հաստատեն Պարսկաստանի գերի տարուած Զաքարիա պատրիարքին՝ Պարսից ժողովին մէջ ի նպաստ Հայ Եկեղեցւոյ բրած յայտարարութիւններուն, եւ անոր յաջորդին՝ Մոսկուտայի առ Կոնստանդնուպոլիս պատմասիր (Տէս Սերէոս էջ 131-139): Մոսկուտայի Նամակին մէջ կը յիշէ այն առատաձեւն օժանդակութիւնը, զոր Հայ ուխտաւորներ չէին խնայեր Երուսաղէմի Ս. Տեղեաց վերաշինութեան համար, եւ զարձեալ կը խնդրէ կաթողիկոսէն. «Մի պակասիլ ամենեւին ի յիշել եւ նայիլ ի մեզ եւ յաղքատս Երուսաղէմի, եւ որ ինչ պիտոյ է շնուլ»: Այս բարոյք յարաբերութեանց մէջ, Պարսիկ տէրութեան սահմանին մէջ գտնուող նախարարութիւնները եւ մասնաւորապէս նոյն պետութեան համակիր Ամատունիք պատեհութիւններ կրնային ստեղծել բարեպաշտական յիշատակներով յաւերժանալու համար, Ս. Երկրին մէջ. այս տուիքներուն վրայ, կրնանք հաստատել թէ Սիոնի վրայ Հայոց Ս. Հրեշտակապետ եւ Ս. Ստեփանոս վանքերը շինած են Ամատունիք, է—Ը գար. վասն զի, արդէն Ըրդ գարու վերջերը Ամատունեաց աստղը մարելու վրայ էր, եւ անոնք արարական արշաւանքներու հետե-

ւանքով, Շապուհ Ամատունի եւ անոր որդւոյն Համամի առաջնորդութեամբ, 12,000 մարդերով, ստիպուեցան հեռանալ իրենց բնագաւառ Արտազէն եւ ապաստանիլ Յունաստան, Ճորժի անգիլի կողմը, ինչպէս կը հաղորդէ մեզ Ղեւոնդ պատմագիր (էջ 168). հետեւաբար, Ամատունիներուն Ս. Տեղեաց եկեղեցւոյն գործը կրնայ կատարուած ըլլալ միայն մինչեւ Ըրդ գարու ընկերը: Ս. Աթոռոյ Մատենադարանին (թ. 1130) ձեռագրին մէջ գտնուած Մարկոս զրչին ուխտատեղեաց ցուցակի մը բնօրինակութեան մէջ եւս կը յիշատակուի Ս. Ստեփանոսի վանքը. «յարեւելս հարաւոյ Երուսաղէմի» խօսքերով: Բայց նոյն վանքին հայկական սեփականութեան կարկառուն եւ անհերքելի ապացոյցը կուտայ այն յիշատակարանը՝ որ կը գտնուի մեր Մատենադարանին (թ. 1863) ձեռագիր ծառցին մէջ: Նոյն ձեռագիրը բնօրինակովն է ներսէս Արեղա Կրակցի, որոյ մասին կարեւոր տեղեկութիւններ տրուած է («Սիոն» թ. 2, էջ 52-53, 1927). ինքը եղած է առաջին ստացողը եւ երկրորդը՝ Երուսաղէմի Աբրահամ Եպիսկոպոսը, որուն համար, այլ զրով յիշուած է հետեւելը. «... եւս առաւել Տէր Աբրահամ Երուսաղէմ Եպս. ին որ զգիրքն ստացայ յիշատակ ինձ եւ ծնողաց իմոց եւ ամենայն արեան մերձաւորաց, եւ մեծ Սաթուն որ զգրմ. երեւ »: ձեռագիրը բնօրինակուած է Հայոց Ս. Ստեփանոս վանքին մէջ, Երուսաղէմի Յովհաննէս Ժօսլին պատրիարքի օրով, 229 (=1334) թուականին, ինչպէս կը հաստատէ յիշատակարանին հետեւեալ հատուածը.

«... — Գրեցաւ ձեռամբ անաժանի
 Որ Ներսէս Կրակցի կոչի.
 Ստեղծանող պատրիարքի.
 Եւ յաւցաւոր Տեառն աւրիմի
 Սոս Բանանայի
 Եւ մեղաւոր յաւանայի
 Ի Հայկազանս քուականի
 229 (= 1334) համարի:
 Ի վանս Սեփանի.
 Մերձ առ դրունս Հրեշտակապետաց Միխայելի
 Եւ ի սեղիս սերունի լիկի եւ Գարրիէլի
 յերուսաղիմ սուրբ Բագրիսի:
 Եւ յառաջնորդութեան Եղիմ. սկ Յոնանիսի
 Որ աւելի անուս ձաւշին կոչի » . . .
 Ուրեմն, ըստ այս յիշատակարանի, Սիոնի

վրայ Հայոց Ս. Ստեփանոս վանքը կանգուն էր մինչև 1334 թուականն, և վերագոյն յիշուած անանուն սլառ ուղեգիրի համաձայն, նոյն վանքը անմիտա մնացած էր 1370 թուականին, ժերգ. դարուն: Ս. Աթոռս ընդօրինակուած Տաղարանի մը յիշատակարանին մէջ, ի շարս ազգային ուխտատեղեաց, ընդօրինակող ներսէս երէց չի յիշատակեր Ս. Ստեփանոսի վանքը (Նոստրի Հայոց 18-19), հետեւաբար անքանդուած կ'ըլլայ 1360—1447 թուականը, մեզ անյայտ պատճառներով: 1483'ին միայն Անկիւրիոյ Նիկողայոս եպիսկոպոսը՝ իր կազմած Ս. Տեղեաց ցուցակին մէջ, կը յիշէ Սիոնի կողմը, իբր ուխտատեղի «Ս. Ստեփանոսի գերեզմանը», և յիշեալը զանց չ'ընեն յիշատակել նաեւ Ս. Քաղաքի պարիսպէն դուրս նախաձկային միւս ուխտատեղին հետեւեալ բառերով. «Եւ յերուսաղիմայ եզերն՝ Գամաղիէլի և Ս. Ստեփանոսի Գերեզմանն»:

Օտար և ազգային այս յիշատակարանաց ամփոփումը անհերքելի կը դարձնէ Սիոնի վրայ Հայոց Ս. Ստեփանոսի վանքին գոյութիւնը, և որ իբր քրիստոնէական բարեպաշտութեան մը յիշատակարանը եղած է զարեւրով: Այս պահուս, որ այս տողերը կը գրեմ, աչքերս նախաձկային աւերակին կողմը կը նային և միտքս կը հասկնայ անոր անխօս լեզուն. և կը բստիպուիմ աչքերս յառել երկինք գոչելով. ո՛վ Տէր, պարգեւէ՛ մեզի նոր Ամատունիներ, որ վերաշինեն այս աւերեալ վանքը քարկոծեալ նահատակին, որուն դարերով բախտակից եղած է հալածական Հայ ժողովուրդը:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՈՒՆԻ

ԿԱՐԴԱՅԷ՛Ք

Եւ առաջին առքիս դիկեցէ՛մ ան ՍԻՈՆԻ բաժնեգինը, եթէ չէ՛ դիկած:

ԻՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ ԵՒ ՍԻՈՆ

Սիոնի վերսին հրատարակութեան վաղուց ջերմ փափաքողներէն մէկը եղած է Խրիմեան, իբրեւ մօտէն ծանօթ երուսաղէմի Հայ Պատրիարքեան պայմաններուն:

Հետեւեալ նամակը ուղղակի իր գրչէն եւ ուղղուած Մամբրէ եպս. Մարկոսեանի, գրուած է 1898-ին երբ Խրիմեան այցելեց Պատր. և Սիոնի վերահրատարակութեան համար ապանովեց, քս Մեծոպ եպս. Նաոմեանի տեղեկութեամբ, ծանօթ դրամատէր Թովմաթի օժանդակութիւնը:

Նամակը շատ շանկեալ է. որովհետեւ Խրիմեան մօտէն կը նամակայ Յարութիւն պատրիարք և Տօտէն ժողովրդու իր բախանիւր անդամին բերանը կը դնէ բարացուցական արտայայտութիւն մը կարծիքներու: Եւ վերջապէս նշումն խոստումով մը, տարեկան 500 ռուբլի, կ'երաւանտէ Սիոնի հրատարակութիւնը:

Այս նամակին մէջ յախանէ յանձնաճեղ յիշուած անձնէն Կիլիկիոյ Ս. Կարողիկոսը ողջ է միայն, :

Ծ. Խ.

Քաջաբան Ասեմախօս

Տ. Մամբրէ Մրքագան.

Զքեղ կը կացուցանեմ փոխանորդ Հայոց Հայրիկին. մո՛ւտ ի գիւան Խորհրդարանի Սրբոյ Երուսաղէմի. խօսք Տէր Մամբրէ Մրքագանին է՝ հրամանաւ Հայոց Հայրապետին. եւ զու գոչեա՛ զօրութեամբ և մի՛ խնայեր, բարձրացո՛ իբրեւ փողոյ ըզբարբառ քո: Ահա քո ընաբանն:

«Վասն Սիոնի ոչ լուեցից և վասն Երուսաղէմի ոչ ներեցից»:

Այնուհետեւ զու շարէ փաստարանէ, վասն Սիոնի կրկնակի հրատարակութեան, եթէ մեռեալ և թաղեալ Սիոն հրաման տուր որ զվէմն ի բաց առնուն, և զու յայնժամ գոչեա բարձրաբարբառ, արի՛ եկ արտաքս ո՛վ Սիոն, հերիք եղեւ քեզ ննջել ի տապանիդ անխօս անբարբառ:

Դու լուէ, բա՛ւ է այդչափ. խօսք Տէր Յարութիւն Սրբազանին է.

Է՛, Տէր Մամբրէ Սրբազան, ո՞ւ ետ քեզ զայդ համարձակութիւն, որ այդպէս խիղախ ճոռոմարանես. հագիւ այդ փորձանք Սիոն թաղած եմք, զու զայն կրկին ի դուրս հանես. զու չե՞ս ճանաչեր ժամանակ և փորձանք իւր: Թող այդ «ի կալոյ թէ ի հնձանէ»: Է՛ Հայր Առնոյ հաշիւ ցոյց տուր. մեր Միարանութիւն, միայն առանց հաշ-

ուի ուսել գիտէ. ահագին պարտք ուղտի չափ հեծեր է վզիս վերայ եւ տակ կը ճրմլուրէմ, Սիօնի այդ բնոն էլ կը յաւելուք վերայ: Էդ անհաշիւ մարդ, Հայրիկ է ինչ է, նստեր յԱյրարատ, խօսում է Երուսաղէմ: Նա ինչ իշխանութիւն ունի փոխանորդ կարգելու, հրաման արձակելու, եւ մինչեւ անգամ մեր հազար բուրլին իբրեւ զբաւ պահելու: Հայոց Հայրապետ ծոներ (գժացեր) է. նա զուցէ կարծում է Երուսաղէմի մէջն եւ իշխել. նա դեռ երէկ աքսոր էր այս տեղ եւ եւ փակեր էի զինքն Մակարայ խուցի մէջ. որչափ հեզ էր իւր անձկութեան մէջ, այժմ գիտես թէ առիւծ է դարձեր զառապիղէն զուրս ելած: Դա զուցէ ձայն տայ Արարատեան Ասքանաղեան գնդին եւ պատերազմ հրատարակէ. հէ՛, միթէ եւ կը լռե՞մ, եւ էլ ձայն կուտամ բովանդակ մեր աշխարհի Ֆէլահան գնդերուն եւ արշաւանք կը բանամ Սիօնի լեռնէն մինչեւ ի Մասիս: Էտ ուշամոռաց մարդ միթէ մոռցե՞ր է մեր ներսի զուրսի կոխը, զոր մղեցինք Պոլսեցւոց դէմ եւ յաղթանակ տարինք:

Խօսք Սահակ եպիսկոպոսին է.

Արբազան Տէր մի՛ այդչափ նեղանաք, եւ էնպէս համոզուած եմ, որ Հայրիկ տիրապետելու հոգի չունի. նա Էջմիածնայ Միաբանութեան չէ կարող տիրապետել, ռէր մնաց Երուսաղէմին. նորա միտքն այն է որ մեր Միաբանութիւն որչափ կարելի է ազդի լուսաւորութեան եւ կրթութեան համար եւ ծառայէ: Սիօնի հրատարակութեան համար ոչինչ զժուարութիւն չիկայ, քանի որ մեր Մատենադարան շատ նիւթ կ'ընձեռէ մեզ. չեն պակաս նաեւ մեր Միաբանական դասուն մէջ բաւական զբոզներ, մանաւանդ երբ նիւթականի մասին ինքն Հայրիկ կ'ապահովէ:

Խօսք Տէր Ներսէս եպիսկոպոսին է.

Արբազան Պատրիարք Հայր, եւ ձեր կարծիքին համաձայն եմ, մեր Սահակ եպիսկոպոս եղբայր, մեծ մեծ օրհնել գիտէ միայն, պատրաստել չգիտէ: Ինչ էնպէս կը թուի որ նա իւր յանցանք ծածկել կ'ուզէ. դա չէ՞ որ գնաց Էջմիածին քուէ արեւաւ այդ անփորձ մարդուն, որ այժմ մեր զվեռն փորձանք եղած է: Զեզ ամէնուր յայտնի է, ճանչնանք ժամանակ. ուխտաւորներ պակասած են, ահ, ուտող չի գի-

տեր, բրդող գիտէ. զուք չգիտէք եւ ինչ տանջանք կը քաշեմ, երկինք, գետին, Ս. Գիրք, Սուրբ Տեղեր, արքայութիւն, զժոխք իրար խառնելով, մի ուխտաւորի համար հազար հազար բառ կ'արտասանեմ, հազիւ այդ ուխտաւոր խեղճ կիներուն քուրձերուն մէջ հանգուցած դրամի կապոցներ կը քակեմ, դարպաս տուրք կը հանեմ: Ո՛չ, ո՛չ, եւ համաձայն չեմ Սիօնի ապարդիւն հրատարակութեան: Ապա թէ ոչ եւ հրաժարելով հրաժարում եմ դարպասչութեան էտ ծանրատաղտուկ պաշտօնէն, որ հոգիս բերանս է բերեր. աշխատութիւն վանուց համար է, բայց կը բամբասու ուլմ իբրեւ անգութ խտապահանջ մարդ:

Խօսք Անդրէաս վարդապետին է:

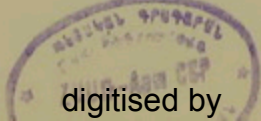
Եւ չոգեչոյ գալով ձեռներդ ոտներդ կը համբուրեմ Արբազան Հայր մեր. զիս ազատէ իմ մտերիմ բարեկամաց ձեռքէն, անուններ չեմ ի տար, զուք լաւ գիտէք. զոքա պարապմունք չունին, զորձ չունին, անկեան անպահ կը թափին վրաս. զոքա իմ բնտանի անդէն քաղցր աւազակներ են. ամէն օր արշաւանք եւ կողոպտում կ'ուժեմ, եթէ այսօր լեցնեմ սենեակս, վաղը կը պարպուի. չէ՞ որ այդ ամէն պարապութեան հետեանք են: Աստուծոյ սիրոյն լինի Արբազան Տէր, թոյլ տուր որ Սիօն հրատարակուի թերեւս ասոնք զբաղանու թեամբ պարապին եւ եւ ազատուի: Ապա թէ ոչ այժմէն խօսիմ քեզ, Տէր Հոգեւոր, իմ կարծուած հարստութիւնս բոլոր կ'ուտեն այդ բնտանի բարեկամներն եւ ոչինչ ժառանգութիւն չի մնար վանուց, թող գիտնայ բոլոր Միաբանութիւն թէ այս այսպէս է. եւ զուք գիտէք որ շատ անկեղծ մարդ եմ. սիրտս եւ լեզուս նոյն է:

Խօսք Հայոց Հայրիկին է.

Ա՛հ Տէր Մամբրէ Արբազան, ա՛հ այս հինգ հարիւր բուրլին, տար այժմ Տէր Թարութիւն Արբազանին, յայտարարէ բարձրաձայն, որ մի բարեպաշտ անձն նուիրած Սիօնի հրատարակութեան համար եւ խոստանում է տարուէ տարի վճարել նոյն գումար:

Վերջարան Թարութիւն Արբազանին է:

Ապրիլի Տէր Մամբրէ Արբազան. տեւաւ մի գործնական բան. ամէն գործ պէտք է այսպէս վճարել, օգին մէջ երեւակայութեամբ աշտարակ չի շինուիր. կ'ե-

րեի որ այդ երեւակայող Հայրիկ, վերջի-վերջոյ համոզուած է, որ լոկ խօսքով փրկու չի եփուիր:

Գոչեցէք ուրեմն, կեցցէ՛ Հայոց Հայրիկ, բարեկամ երուսաղէմի. աղօթենք նորա կենաց համար որ մնայ այնպէս մինչև ցմահ, և այս իւր սուրբ ուխտն է. վկայ՝ Աւետիս Երկրի Հրախրամն է:

Է՛, լսեցէք եղբարք, այս շնորհ միայն Խրիմեանին է. կեցցէ՛ և աւելի ևս կեցցէ Տէր Յարութիւն Սրբազան, որ քաշելով քաշկռտելով բան բերաւ մինչև այստեղ. կեցցէ՛ ուրեմն նաեւ գործնական յառաջդիմութիւն և նախահաշիւ տնտեսութիւն:

Օ՛ն կանչեցէք դաւաղ, թո՛ղ կառք պատրաստէ, հիմա կ'երթամ փաշայիս արտօնութիւն կ'առնեմ, և Սիօն առօք փառօք կը հրատարակուի:

Ատեան փակուած է. հայտէ Հայր Անդրէասին սենեակ, խմենք ուրախ լինինք և օրհնենք Հայրիկի կեանքը:

Հրահանգ. առանձին կարգաւ այս մասնակց կը թողում Հայր Մամբրէ, որ Սահակ եպիսկոպոսին և Հայր Ղեոնդին հետ խորհրդակցելով այս նամակի ընթերցումն փոքր ինչ հանդիսապէս լինի, հրաւիրելով Միաբանական դասէն մի քանի կարեւոր եղբայրներ: Եւ դուք պէտք է յայտարարէք կանխաւ թէ Հայրիկէն մի կարեւոր թուղթ կայ, պիտի կարդամ, և այլն: Բայց չի մոռնաք, Հայր Ղեոնդէն հինգ հարիւր բուրլին կանխապէս առնելով ձեր քով պատրաստ լինի, որ այն վերջի կէտին զրնէք Պատրիարքին ձեռք. այդ է միայն որ հաստատուած է նորա գործնական հաւատքը:

Վա՛յ Հայրիկի բախտին, որ թափեց աչքի լոյս և զրեց այս նամակը իւր այնչափ զբաղմանց մէջ:

Եթէ տակաւին չյաջողի բան, ևւ դու գիտե՛ս, զքեզ և երեքին բարեկամներդ (*) պատասխանատու կը ճանաչեմ:

(*) Ստանկ Եղս. Խաղապեան, Ղեւոնդ Վեդ. Մամբրէան և Անդրէաս Վեդ. Միլզոյեան:

Մ. Խ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՏԻ

ՈՒՂՂԵԱՒ, ԵՒ ԼՈՒՍԱՐԱՆԵԱՒ

Ներածութիւն

— «Սքանչելին» կորիւն հին հայ մատենագրութեան երկնքին վրայ ամէնէն մեծափայլ պայծառագոյն լուսաւորներէն մէկն է, և նոյն իսկ՝ կրնայ ըստիլ ինչ ինչ նկատումներով՝ ամէնէն նշանաւորը: Միանգամայն ամէնէն խորհրդաւորը՝ բացառութեամբ միշտ Խորենացիի:

Իր ծննդեան ազգութիւնը, իր կեանքը, իր աստիճանը, իր գրական արգասիքը իր ամբողջութեան մէջ, իր մահը և մահուան թուականը առեղծուածներու շարք մը կը ներկայացնեն, և լի են տարօրինակ հակառութիւններով:

Այն մի քանի հակիրճ տեղեկութիւնները, զորս ունինք իր վրայ, ամբողջը իր զրէչն են, բացի Փարպեցիին յիշած մէկ փոքր մանրադէպէն թէ ինչպէս կորիւն և Արձան իրենց ուսուցչին Մաշթոցի հետ միասին՝ իրենց աշակերտակից Ղեոնդի վրայ, ասոր քուն տտենը, վրան սաստիկ լոյսի մը ճառագայթելը տեսան ցերեկ տեսն, նախազգարար նշան թէ նահատակուելով պիտի հանդիպէր իրեն վախճանը:

Վրացի ծնած ըլլալը ինքն կը յայտարարէ, և սակայն «բարբարոսական կողմանք» կը կոչէ Վրաստանը: Մաշթոցի աշակերտներուն կրտսերագոյնը կը դաւանի ինքզինքը (անշուշտ կրտսերագոյն լոկ տարիքով փոքր չի նշանակեր անպատճառ, այլ աստիճանով, կարողութեամբ, տաղանդով փոքր ալ կ'իմացուի, համեմատութեամբ բուռած, ինչպէս «ես տրուպս», «ես նրատոս», «ես անտիմանս» և այլն, խոնարհամիտ ասացումները), և սակայն այս կրտսերագոյնին կը տրուի հրաման հայրապետէն՝ միւս աշակերտակիցներուն համախոհութեամբ և քաջակերութեամբ՝ զրելու իրենց հոյակապ ուսուցչին կեանքը, թէ՛ Յովսէփ ինքը՝ «զլխաւոր աշակերտ» Մաշթոցի յա-

Ջորջը (յունագէտ և ասորագէտ առաջին թարգմանիչ) հրաժարելով այդ գործէն, և թէ՛ անցնելով միւս աշակերտներուն վրայէն—և ինչպիսի՜ աշակերտներ, Ղեւոնդ՝ իմաստուն, պերճախօս, յորդարուի՜ փարպեցիի վկայութեամբ, Յովհան՝ որ զոռջ գիւտէն անմիջապէս ետքը՝ Յովսէփի հետ զործակցեցաւ Մաշթոցի թարգմանելու Սուրբ Գիրքը (Կորին, էջ 19), Եղնիկ՝ տրամաբանօրէն և զիտնապէս զոռջ, սեղմ և անսեթեւեթ յունական ճշգրտութեամբ, բիրեզի պէս վճիտ ոճով, Մաշթոցի միւս օգնականները «բանխիւն և մտացի» յունագէտ Տիրայր և Մուշէ (Փարպեցի) Արձան և Թոթիկ՝ այս ալ «զլիստոր աշակերտ» կոչուած (Կոր. էջ 44), և գերադասուեցաւ Կորին այս ամէնէն:

Իր անունը կրող երկասիրութիւնը՝ միայն յայտնի է, «Վարք Մաշթոցի» փոքր մատենիկը՝ քանի մը էջերէ միայն բաղկացած, մինչ առանց իր անունին յիշատակութեան շատ կարեւոր գրուածներ իր գրչէն ելած ըլլալուն զօրեղ ապացոյցներ կան՝ զաղափարներու արտայայտութեան, բառակազմութեան, ոճի համամանութեանէ զատելով, որոնց վրայ պէտք է աւելցնել սա գերակշիռ նկատողութիւնն ալ թէ Կորին հարկ է որ աստուածաբանական, հետաքրքիր մատենագրական ամենարարձր արժանիքի փայլուն ապացոյցներ տուած ըլլար՝ որպէս իր մեծանուն ուսուցչին կենսագրութիւնը գրելու պատիւը իրեն վիճակէր, և Կորին՝ իր այս գործին մէջ կարծես ամէն ջանք կը թափէ արդարացնելու համար իր վրայ գրուած այս համարումը:

Կորինի «Վարք Մաշթոցի» տպագրողները կարծիք կը յայտնեն թէ «եւ այլ շարագրած իցեն քաջի մատենագրիս զոր հնութիւն ժամանակաց 'ի միգապատ ամպս մթութեան ծածկեալ պահէ»։ սակայն առաջին անգամ Նորայր եղաւ բացայայտ մասնանշող թէ անձխտելիօրէն Կորինի գրչին արգասիքն է Ազաթանգեղոս, Բիւզանդ, Եւթաղ, Մակարայեցոց զիրքը, և ուրիշ մանր գրուածներ, թէպէտ առանց խորունկ քննութեան թէ ասոնք ժամանակի ո՛ր կարգով իրարու յաջորդած են, և ո՛րը որմէ կախում ունի:

Դարձեալ՝ դարմանք է որ մինչդեռ Կորին Ս. Գրքի թարգմանութեան մասնակցողները ամէնքն ալ կը նշանակէ յանունէ Սահակ, Մաշթոց, Եղնիկ, Յովհան, Յովսէփ, բնաւ չի յիշեր ի՛ր ալ մաս մը ունեցած ըլլալը այդ գործին մէջ, թէ և համատարար փոքր (ինչպէս Պօղոսի թուրքերուն Եւթաղի գլխակարգութիւնները, Մակարայեցոց զիրքը): Այս լուծեան պատճառը դժուար է հասկընալ, թէպէտ գիւրին է ըմբռնել թէ ինչո՞ւ չի յայտնել իր աւագ երկասիրութիւնը (magnum opus) եղող «Լնդարձակ վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի»(*), որ Ազաթանգեղի մաս կը կազմէ, քանի որ բարեպաշտական կեղծիք մը կար պահպանելու թէ Ս. Գրիգոր է հեղինակը ասոր, ինչպէս վերնագիրը կը հաստատէ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի առն Աստուծոյ», որ հարկ է ենթադրել թէ ի սկզբան յունարէն գրուած ու յետոյ հայերէնի թարգմանուած լինի, ինչպէս Սահակի «Մահմանագրութիւն կարգաց ուխտի և որոշման վանաց»ի յիշատակարանը կ'ըսէ «ընկալեալ ի քաջ նահատակէն ի Տեառնէն Գրիգորէ թարգմանեցաւ միայն Յունէ ի Հայ» (թէպէտ ո՛չ Ս. Գրիգոր է հեղինակ և ոչ ալ թարգմանութիւն). մինչդեռ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի»ի համար այդպիսի յայտարարութիւն չկայ թարգմանածոյ ըլլալուն, և ոչ ալ ամենափոքր նշան կամ հետք կը նշմարուի թարգմանութեան, ինչպէս կը տեսնուի Բիւզանդի մէջ: Բայց ինքնագիր թէ թարգմանութիւն(**) չի կրնալ տարակուսուիլ թէ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի» Կորինի գրչէն ելած է, այնքան նշանակիչ նմանութիւն կայ ոճի, դարձուածներու, բառերու և բառակազմութեանց մէջ. օրինակները յետոյ կուտանք, և ամբողջը նշանակուած է մեր տպած բրնագրին ծանօթութեանց մէջ:

Նոյնպէս լուռ կը մնայ Կորին իր միւս գործերուն (թարգմանութեանց) վրայ: Եւ

(*) Միսգիրք (Μεσοβιβλον) Գրիգորիս, ինչպէս կ'առնուէ գայն Յով. Երզնկացի **ՀԱՌԵՆՈՒԹԻՒՆ** մը մէջ, որ ձեռագիր էր և բովա կար, բայց այրեցաւ աւագ:

(**) Կարճ յիշատակարանը. «Կատարեցաւ Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի որ շնորհեցաւ նմա յԱստուծոյ լուսաւորել զսիրտս խաւարեալ Հայաստան աշխարհիս», թարգմանութեան խօսք չ'ընկերեալ:

իրմէ ետքը եկող մատենագիրներն ալ կը լռեն, կամ անդիտակ են Կորիւնի այս գործերուն նկատմամբ, ու միայն «Վարք Մաշթոցի»ն կը ճանչնան իրր երկասիրութիւն Կորիւնի: Բայց իր անունով ծանօթ այդ փոքրածաւալ գրքոյկը, իսկոյն կը հանդիսանայ գերատիպ օրինակ՝ կաղապար հռետորական մատենագրական արուեստի, և անպայման հիացման առարկայ, ու ամենաբարձր հեղինակութիւն կը վայելէ բոլոր յաջորդ մատենագիրներու վրայ, որոնք ամբողջ պարբերութիւններ, հատուածներ, խօսքի դարձուածներ, բազմաթիւ բառեր կը քաղեն անկէ, պատշաճեցնելով իրենց նիւթին երբեմն ի դէպ, աւելի յաճախ ո՛չ ի դէպ, ա՛յնքան հմայուած մագնիսացած, բեկեռուած կ'երևին Կորիւնի ճոռոմ լեզուին պերճութիւնէն, կարծես անյոյս ըլլալով թէ կարենան թո՛ղ հաւասարիլ այլ նոյն իսկ մօտ գալ անոր: Թէ Կորիւն չէ բանաքաղը, կամ ինքզինքը կրկնողը, այդ պիտի տեսնենք յետոյ: Սակայն Կորիւնի այս այնքան ընդօրինակուած գիրքը, որ ամենուն ձեռքը պիտի ըլլար իրր դասական ընտրելագոյն երկ մը, ամենուն ընտելական, հազիւ մէկ-երկու սերունդ կ'անցնին վրայէն և ահա կը դառնայ դժուարիմաց. Ղազար Փարպեցի բազում անգամ կարգալով կը տեղեկանայ. իսկ միւս ընդօրինակողները ինչպէս Ագաթանգեղոսի խմբագրողը, Փոքր-Կորիւնի գրողը, Խորենացիին պարզելով, յանգնութիւնները մեղմելով, ալլափոխելով կ'ընդօրինակեն, երբեմն չհասկնալով իմաստը կը թիւրեն իրենց փաղածը, կամ իրենց չհասկցած մասը դուրս կը ձգեն ընդօրինակուած հատուածէն:

Եթէ ժամանակով իրեն մօտ ապրող մատենագիրներու համար այսպէս դժուարութիւններ կը ներկայացնէր «Վարք Մաշթոցի»ն, հասկնալի է որ նորագոյն ժամանակներու բանասէրներ տեսնէին անոր մէջ «անիմանալի խրթնութիւններ» (Հ. Սարգիսեան). էմին «յուսահատեալ ի բազմախուռն դժուարութեանց բնագրին», «մըթութիւններ, խանգարումներ» (Փարազաշ, Նորայր): «Համառօտախօսութիւնն բերէ ըզմթութիւն» (Հայկ. Բառարանի տպագրողք—սղում ըսել կ'ուզեն կ'երևի, որովհետեւ անպատշաճ է համառօտախօս կոչել հեղինակ մը, որ 954 բառերով կը նախաբանէ

թէ «իցէ՞ համարձակութիւն գրով նշանակել զվարս արանցն կատարելոց»): Հայր Ս. Կողեան կ'ըսէ. «Կորիւն ամէն մէկ դատարար դժուարագոյն լեզուաւ կը զգեստաւորէ, յետին աստիճանի խրթնաբան է. . . մարդ զիւրաւ կը մոլորի» (Մկր. Բ. Գրքին թրգմնթնը. էջ 23): Նորայր արդարեւ իր համեմատութիւններով «Վարք Մաշթոցի»ի, և Կորիւնի միւս թարգմանածոյ գրուածներուն մէջ, մէկ քանի ուղղումներ ըրած է, թէպէտ շատ բառերու և նախադասութեանց համար ալ անպէտ և անտեղի ուղղումներ առաջարկած է, և կարեոր տեղեր «առանց իրիք երկբայութեան խանգարելու» յայտարարել աճապարած է, որ չկայ բնաւ խանգարում. մի քանի խրթին բառեր ալ, ինչպէս «աշխարհածնիւն», «ողջապատում», «կայնականք», «ողջութիւն եղելոց», «երկպատական», եւայլն, անյոյժ թողած է, աւելցնելով թէ «զոմանս յաջողած եմ դարձնել ի բնիկ կերպարանս այնպէս ինչպէս ելած են ի գրչէ Կորեան 1450 տարի յառաջ, այլք կը մնան անլուծանելի, և չգիտեմ թէ զո՞վ մեղադրեմ, զԿորիւն թէ զիւր տխմար գրագիրս»—աւելորդ մեղադրանք քանի որ Նորայրի ակնարկած այդ հատուածները ո՛չ խանգարուած են և ո՛չ ալ անլուծանելի են: Խնամոտ, և խորամուլ քննութիւն մը, Կորիւնի մըտքին ոլորքին, մանուածոյ ոճին ըմբռնումը, ընտելութիւն իր լեզուին, որ մերթ սեղմ և սղումներով հոծ, և մերթ ճոռոմ և յունարան, անակնկալ անսովոր բարդութիւններով խտացած է, ինչպէս նաեւ անխոնջ բաղդատութիւն իր միւս գրուածներուն ու իր ժամանակցաց գրուածներուն (Սահակ, Մաշթոց, Մանգակունիի ընծայուած ճառք, Եզնիկ, Ոսկերեքանի թրգմ.) յայտ պիտի բերէր բնագրին ուղիւ ըլլալը, և անոր իմաստը պայծառ լուսարանէր: Յետոյ օրինակները մէջ պիտի բերենք:

Ուրիշ առեղծուած է Կորիւնի կեանքը: Իր ուսուցչին Մաշթոցի հետ ու իր աշակերտակիցներուն հետ իր կապը շատ սերտ է. Մաշթոցին սքանչացող և սիրելի աշակերտը ըլլալէ յայտնի է իր բարձր զըրուատականին լեզուէն, անոր անձին (գոր իր հայրը կ'անուանէ) ըրած ակնարկութեանէն. «Ոչ սուտապատումն ճարտարախօս եղ-

եալ առ ի բանից մերոց զհօրհն խնոյ կարգեցաք, այլ որոց մեր իսկ ականատես եղեալ կերպարանացն և առնթրեակաց հողերական զործոց և լսող շնորհապատեմօրդապետութեանն», և ինքնէ պատմողը թէ ինչպէս Ղեւոնդի հետ երթալով «ի կողմանս Յունաց» կը մօտենային կը միանային Եգնիկին Կ. Պոլիս «իր բնտանեղոյն սննդակից»։ և սակայն յանկարծ կը խզուին այս սերտ կապերը, իր աշակերտակիցներուն հետ որոնց մէջէն իր հետքը կը հորսնցնենք. վասն զի «Վարք Մաշթոցի» գրեւէն (444) հաշիւ 1-2 տարի յետոյ դումարուած Շահապիվանի ժողովին ներկայ չէ, մինչ Եգնիկ հաւանորէն մասնակցած էր անոր, և Յովհան՝ հաստատապէս։ Բացակայ է Կորիւն նաև այն մեծ և նշանաւոր ժողովէն, որ 449ին դումարուեցաւ Միհրնէրսեհի հրովարտակին պատասխանադիրը պատրաստելու, ուր ներկայ էր Եգնիկ, նախագահութեամբ Յովսէփ Կաթողիկոսի՝ այն աշակերտակցին որ իրեն հրաման երած էր զբեկ «Վարք Մաշթոցի» (թէ այս նոյն Յովսէփն է յայտնի է Փարպեցիի աւանդածէն «Զորոյ (Մաշթոցի) ըզ հետ յաջորդեաց զաթոռ հայրապետութեան աշխարհիս Հայոց հրամանաւ երանելոյն Մաշթոցի Սուրբն Յովսէփ»), որ Կորիւնի խօսքով Մաշթոցի մահէն ետքը ժողովեալ զբխաւոր աշակերտներէն էր, և Յովհանի հետ, «զերակացու՝ տեղապահ յայտ արարեալ հարցն կատարելոց», այսինքն Սահակայ և Մաշթոցի։ Կորիւն ոչ միայն այս ժողովին մէջ ալ չ'երևիր, այլ այդ թուականէն ետքն ալ հետքը չ'իտեսնուիր, զի այդ ժողովէն 2 տարի յետոյ Հայաստանի վրայ պայթող աշխարհաւեր, համակործան փոթորիկին միջոցին երբ հայ նախարարութիւնը երկու բնոյցիմամարտ կուսակցութեանց ճեղքուած բաժնուած սլեքերով Հայ եկեղեցին ու ազգը՝ դոյութեան, խզնի ազատութեան գերագոյն կուրք կը մղէին մոլեղին Զրադաշտականութեան գէմ, բնաւ յիշատակութիւն չ'կայ Կորիւնի ներկայութեան, զործունէութեան, աջակցութեան՝ իր աշակերտակիցներուն Յովսէփի, Ղեւոնդի, Եգնիկի կողքին։ Վանական դարձած էր, քաշուած «աշխարհակեաց կեանքէ» կամ Հայաստանէն թէ վախճանած։ Հաւանորէն այս վերջինն է ստոյգը. որովհետեւ,

եթէ զեռ կ'ապրէր, Հայ եկեղեցւոյ և Վարդանանց հերոսական դիմակալութեան օրերուն, պիտի սպասէինք որ իրեն պէս եկեղեցւոյ եռանդուն և ջերմ հետեւող մը պիտի ջնջէր Հայ եկեղեցւոյ բուռն և յայտնի թշնամի հրապարակ եկած Միւնական Վասակի վրայ իր զրած տարապայման բարձր զրուստականը կամ գէթ մեծապէս պիտի թեթեւցնէր, մեղմէր զայն եթէ ոչ ջնջէր բոլորովին։

Այսպէս ոչ իր ծագումը, ոչ իր կեանքին վրայ գիտցուածը, ոչ մահը, ոչ իր բովանդակ գրական զործունէութիւնը, ոչ իր անունը կրող մատենիկին գրութեան թուականը, ոչ ասոր՝ ուրիշ մատենագիրներու աղբիւր ծառայելը պարտապատշաճ կերպով լուսարանուած է։

Ընդհակառակն, Կորիւն՝ բանաքաղ Ազաթանգեղոսէ, բանաքաղ Բիւզանդէ՝ ամբաստանուած է շատերէ յանիբաւի։ Հայ մատենագիրներու վրայ իր մեծագոր ազդեցութիւնը անտեսուած է, և թէպէտ Կորիւնի այս մատենիկին մեծ արժէքը ճանչցուած է, և Նորայրէն սկսած՝ նշմարուած է թէ մեր ոսկեդարեան մատենագրութեան մէջ զեռ շատ կարեւոր գրեւածներ իր զբեղէն ելած պէտք է լինին, սակայն դարձեալ Կորիւնի կատարեալ արդարութիւն չէ հատուցուած, և չէ տրուած իրեն այն բարձրագոյն դիրքը մեր Ոսկեդարի գրականութեան մէջ որ իրեն անկ է ամէն նրկամամբ։ Փարպեցի արդարեւ կը կոչէ ան «սքանչելի», «ցանկալի աշխարհ», «հողեր աշխարհ» որ ճամարտապէս զրեց իր ուսուցչին կեանքը (պատմեաց ստուգիւ), բայց ակներե է թէ լոկ այս մատենիկը կը ճանչնայ իբր անոր զործը և կ'անգիտանայ Ազաթանգեղոսի կեղծիքը, զի կը յիշէ Ազաթանգեղոսը «այրն Երանելի Ազաթանգեղոս», և անոր դիրքը իբր զործ Տրդատի աշոգ քարտուղարին։ Իսկ Խորենացի՝ այնքան տարբեր փարպեցիի ազնիւ նկարագրէն՝ ըստ իր բարի սովորութեան, անբարեմտութիւնը ունի քաղելու Կորիւնէն, բայց խորշկով իր աղբիւրին անունը տալէ, այլ բնդհակառակն ինքզինքը աղբիւր կը ներկայացնէ ըսելով «Որպէս լուսայ ի հաւատարիմ արանց», և իր ուրիշ մէկ զործին մէջ «Զոր գրեալ է ի կատարեալ պատմութեան նոցա

(Սահակայ և Մաշթոցի»), մինչդեռ ուղղակի կորիւնի «Կարք Մաշթոցի»ին մէջ կը պտնուի իր ըսածը:

Արդարութիւնը կը պահանջէ խոստովանել որ աւելի արդար և յստակատես եղած են հայագէտ օտարագրի քննարաններ, ինչպէս Գուշմիդ, Ֆէթթըր և Գէլցըր: Առաջինը՝ անպայման կորիւնի առաջնութեան և միւս գրողներուն աղբիւր ըլլալուն վրայ պնդելով, որուն համաժողով գտնուած է երկրորդը. իսկ վերջինը հետեւեալ արդար դատումը բնակով. «Կորիւնի վատահելի վկայութիւնը. . . Կորիւն գրեց իր ուսուցչին կենսագրութիւնը», որ Հայ մատենադրութեան սկզբնաւորութեան ժամանակակից և վաւերական միակ տեղեկագրութիւնն է»: Համեմատեցէք ասոր հետ Հայկ. Բառարանի մէջ կորիւնի վրայ արձակուած վրձիւը. «Խորհրդով իմն պատուաստեալ է կորեանն այլ և այլ հատուածս յԱզաթան-գեղոսէ և ի Բիւզանդայ», եայլն, դատում մըն է որ շատ համախոհներ ունեցած է մեր մէջ, և որ զուրկ է որեւէ հիմքի:

Ի բաց առեալ Փարպեցին, բոլոր յաջորդող մատենագիրներ՝ գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ, յաճախ խեղաթիւրած են կորիւնի բառերը, նախադասութիւնները՝ հատուածներ բռնաքաղած ատեն: Ոչ նշուող զփրախտութիւն կրած է կորիւնի բնագիրը նոր բանասէրներու ձեռքէն, որոնք հին սխալները քիչ անգամ ուղղելով՝ նորեր աւելցուցած են, և հարազատ կորիւնեան բառերու նախադասութեանց վրայ ուղղումներու ձեռնարկելով, նոր խանգարումներու և վրիպումներու դուռ բացած են, այնպէս որ կորիւնի շատ գովուած և քիչ խնամով ուսումնասիրուած մատենիկը՝ վրայէն իբր 15 դարեր անցնելէ յետոյ, տակաւին չէ վիճակած՝ իր սկզբնական ուղիղ հարազատ ձեւին, կերպարանքին մէջ և մթին թուող տեղերը լուսարանուած՝ քննական տապգրութեան մը, որ վայել էր այնքան բացառիկ կշիռ և կարեւորութիւն ունեցող երկասիրութեան մը (*):

Մանչեսթր

ԳՄԱՆԻԿ ՖԸՆՏԸԴԼԵԱՆ

(*) Այս խոհանրութիւն փորձի շատէ մօտեմալ նկատող տպագրութիւն մը լոյս տեսած ըլլալ կը կարծէ այս տողերուն գրողը:

ՄԱՏԵՆԱԹՈՍԱԿԱՆ

Բառայաշունչ Գեորգիւսեան. Փրօժ. Կ. Ե. Պետկոփուեան. Տպ. Պօսթն, 1926. 8⁰ էջ 135+5. Գին 1-50 Տօլար:

Բովանդակութիւն. Փրօժ. Պետկոփուեանի այս հատորը, 135 էջերու մէջ կը պարունակէ 68 Գեորգիւսեաներ. 51 ինքնագիր, 16 թարգմանութիւններ կամ Ղաւնդութիւններ, ինչպէս նաեւ վաղամեռիկ բանաստեղծ Գարեգին Պետկոփուեանի «Սրինգ» և Ռ. Որբերեանէ գրուած կենսագրական նօթքը մը Սրինգի Հեղինակին վրայ:

Նպատակ. Փրօժ. Պետկոփուեանի իր բերթուածներու այս հատորը կը ծնէ երրորդը այն Գ. Պետկոփուեանի յիշատակին, ուր կը հետապնդէ «Բառայաշունչ ձեռագրութիւններ», «Խրախոսիչ պատգամներ» և «Հոգիի յոյզներ» արտայայտելու չընտանկը:

Իր այս բերթուածներու մեծ մասը բարոյաշունչ բերթուածներ ըլլալէ աւելի կրօնական երգեր են, որոնց կը խոսնուին բիշ թուով ազգային վերջին զփրախտութիւններէն դուրսն ելու եղբերգութիւններ, և ազգասիրական զգացումներու սովորական արտայայտութիւններ:

Հատորը կը բացուի «Այսօր» տիտղոսը ունեցող բերթուածով մը, որ ազօթ մըն է, և միացածներու կարեւոր մէկ մասը կրօնական բարեպաշտիկ խանդավառութեամբ գրուած սովորական երգեր են, նիթ ունենալով Աստուծոյ գոյութիւնը, Անմահութիւնը, Յիսուսի առաքելութիւնը, Հոգիին գերազանցութիւնը ամէն բանէ վեր, Արդարութիւնը, Հեմարտութիւնը, Սիր, Զոհողութեան ոգին, Համակրօնութիւնը և այլն, և այս ամէնը կրօնական գետնի վրայ: Թարգմանութիւններն ու նմանողութիւններն ալ, որ կ'երևան այդ հատորին մէջ, նոյն նիթերը կը շօշափեն աւելի կամ պակաս:

Գրական արժէք. Փրօժ. Պետկոփուեան աւելի գրաւուած հոգեկան և աստուածային բարձրագոյն իրականութիւններէ ու ճշմարտութիւններէ և բարոյական կեանքի բարձրագոյն արժէքէն, կարծես փոքր չէ ունեցած իր բերթուածներուն տալու գրական արժէք մը: Գրեթէ բոլոր բերթուածներն ալ հասարակ տեղիքներ են բաւական խնամուած աշխարհագրորդ մը և տաղաչափական հեշտին արուեստով մը արտայայտուած, որոնց մէջ կը պակասին կենդանի շունչը: «Բառայաշունչ բերթուածներ»ը իմ վրայ այն տպաւորութիւնը ըրաւ, ինչ որ պիտի ընէր բարոյական ու կրօնական չոր ու ցամաք ըսկըզմունքներու տաղաչափութիւն մը:

Մեր այս դատաստանը պէտք չէ վերագրուի արդի հոգիներու սկիստիկ մտայնութեան, որ համաձայն բարոյական ու հոգեկան գրուածներէ: Ասիկա իրողութիւն մըն է անտարակոյս, և այդ իրողութեան առջեւ կը խորհիմ որ գիրը մը երբ բերթ-

ուածի արուեստով եւ բաւական ճշիւ ու մաքուր լեզուով մը դիմում կ'ընէ ընթերցողներու՝ տէտը է ծառին ու ծառակին մօտ գտնու ճիգ մը բրած բլրայ իր նպատակին ծառայելու համար։

Կը փափարիմ սակայն ի վեր հանել սա պարզան որ Փրօֆ. Պէշկէօթիւրեան գիտէ մերթ իր բերթուածներուն մէջ հասնիլ այդ նպատակին, երբ զգացումի տարութիւնը եւ հարազատութիւնը կը լեցնէ իր բարեաւաշտիկ հոգին։ այսպէս է «Մայրն առ իւր մանկիկ» բերթուածը, որով հասցոյրով կ'արատապախմ սա բառեակները։

Պարսիկ շքուններ
Երբ հրալին կուծիւս՝
Դրոնելու սքնունդ,
Կը հեծուի հոգիս։
Երբ իմ զաւակներ
Դունկիկ վայր նստին,
Սիրով Բեզ վարին
Ու սառն համբարներ
Պիտցիւր որ անոնց
Աչկունքն մէջէն

Քեզի կը նայի
Մայրդ անմիալի։
Երբ մօտն դառնալին
Վեջ սայ իմ կեանքին,
Ու իմ հոգ մարմն
Յանձնելու հոգին,
Յիւզ՝, որդեակ իմ,
Որ մայրդ կարողին
Լուրեանքդ մէջ
Իր սիրովն անձէջ
Կ'ստղի ճակատին։

Լեզու եւ ճաղաչափութիւն. Պէշկէօթիւրեան բառ գտնելու դժուարութիւն չունի. նախագա-տութիւնները ուղիղ եւ խնամով շինուած են. «Բերթուածներու լեզուն սոսոյգ արժանիք մը կ'ապահովէ այդ զիբրին, եւ անոր սաղաչափական ղէկնիքն ալ փորձառու եւ վաղժ շրջի մը գործն է շրթէ առանց մեծ թեւեռներն։

Այդ լեզուին եւ արուեստին մէջ ի յայտ կու գան Մայր Երկրին աւանդութիւններն ու ժառանգութիւնները, ուսուցչական երկար փորձառութեամբ մը մարդու անձ։

«Բարոյաշունչ Բերթուածներու մասին մեր այս ամփոփ դիտողութիւններն ու գնահատութիւնները վերջացնելու պահուն, կ'ուզեմ գիտել տալ թէ այս բերթուածները իրենց տեղն ունին մեր աղքատ զրախանութեան մէջ, պարզ, միամիտ, բարեպաշտ հոգիներու համար մանաւանդ, որոնք անոր մէջ սիրտի գտնեն իրենց կարօտներն, յոյզերն ու բաղձանքները երգուած, իրենց հոգիին պարզութեան ու մերկութեան պատկերին մէջ։

Գ. Մ.

«Կրօնարարական եւ ընկերային շոգա-կարումներ»։— Հեղինակ՝ Գարեգին Նպաստալիզանի։

Դեղարուեստական ծաշակով տապաքուած սիրունիկ երկ մը՝ զոր թղթատելով հասցոյր կ'զգայ մարդ։ Դործ մը իր նպատակէն դատելու է անշուշտ։

Հեղինակի իր երկին «նպատակ» դրած է «Տիեզերական ճշմարիտ Կրօնի եւ ընկերային առողջ Բարոյականի ներշնչումներ տալ ընթերցողին։

Հեղինակին բարոգած «Տիեզերական ճշմարիտ

Կրօն» է՝ Անձնօթին պաշտումը, Աստուածապաշտութիւն՝ շատ լայն առումով, եւ «համամարդկային եղբայրակցութեան» համագումարն ու հաւատար՝ իրր կենդանի առճաքը այդ «Տիեզերական կրօնին»։

«Տիեզերական կրօնը, կ'ըսէ հեղինակը, իր «քրիստոնէական» բարձրագոյն աստիճանին հասած, «իր մէջ կը բովանդակէ այս գաղափարական եւ անհրաժեշտօրէն իրականանալու կոչումը համեղբայրութիւնը։ Ազգային կրօնը մը, որ այլամիւր է, որ «իր սեփական նախադրութիւններով օժտուած Աստուածն ունի, որ տիեզերական սիրտ վրայ հիմնուած է, գոյա մարդկային դրութիւն մ'է, որիւզ ո'ր եւէ «դրութեան նման թերի եւ փոփոխական։ Չիկայ հեթանոսական կրօնը, չիկայ հրէական կրօնը, չիկայ քրիստոնէական կրօնը, չիկայ խալիֆական կրօնը։ Չիկայ պաշտօնական որ եւ է կրօնը, Կայ «միակ ու Եւթարիս կրօն» մը որ կը միանալուին, «բոլոր միւս կրօնները, որ Աստուած տիեզերքինն» է եւ «Աննուն Հայրը» անխախտ (ՇՈՂ. էջ 6-7)։

Հեղինակին բարոգած այս **ԱՍՏՈՒԴԱՆ-ԿՐՈՆԵՐԸ** (այս արտայայտութիւնը հեղինակիւր չէ) «կեանքն իսկ է»։ ապա ուրեմն ան կ'ստեղծէ ու կը «պահպանէ ներդաշնակութիւնը, հաւատարեւութեան եւ համամատեցութիւնը ամէն բանի մէջ։ Ասի «անհրաժեշտ կանոնն է նաեւ մարդոց միջեւ արդար փոխարարներութեանց։ Սյս կանոնը մեր սովորական լեզուով էր չոյնէր **բարոյական**» (էջ 7)։

Գարեգին Նպաստալիզան պաշտօնապաշտութեան (էջ 73-Անձնօթի), բայց կ'ուզէ փոխափայլել. Իր փոխափայլութեան հիմնական է **ազնաւորական ցերեպայնութիւն** . . . բայց իր այդ վրեժնէր ներհայնցութեան մէջ խառնուած զրեւի ուսումն ու ընթերցումներն նկատի չ'առնէր, որոնք սակայն զինքը՝ հակասութիւններու էր տանին, եւ զորոնք կը հերքէ զրիչի եւ մանաւանդ ներդաշնակ եւ զեղեցիկ ոճի հարուածներով։

Եթէ ներուր մեզ թելադրութիւն մ'ընէ, պիտի առաջարկէինք որ երկարաշունչ **Իւզ** մը հրատմանէր հիմնաւորելու եւ մեկնաբանելու համար իր բարոգիւ ուզած «Կրօնը»։

Ինչպէս երկին «Շողակաթումներ» անունն ալ կը յայտնէ, բաւատեղծական բարոգներու շարք մըն է ան, ըստ մեզ։ Չեւր անսովոր է եւ բարձր բերթողական։ Դրիչն ու ոճը ազնուականութիւն մը ունին, եթէ ներկի է մեր ժողովրդավար (democrate) դարուն մէջ, գրականութեան համար գրելու այս կերպը։ Հասկնալի է անշուշտ որ փոխափայլական քերթողութեան լեզուն՝ ատկէ տարբեր չէր կրնար ըլլալ։

Փոխափայլական բանաստեղծութեան լուսապատկերներն շարան մըն է հասնիլ, բայց այդ արտարին պնտապարզ ձեւը միայն, բաւական չէ առաջադրուած **խորթին** համապատասխան արդիւնք ապահովելու համար։

Ո'րքան ալ բարի կամեցողութիւններով օժտուն ըլլան խօսքերը բարոգիչին, չեն կրնար լոյս տալ թերահաւատին, չեն կրնար սեւական զարթում յառաջանիլ հետաքրքիր հոգիներու մէջ, եւ յոյս ու հաւատար շողակաթիւ անոնց վրայ։

Բարիկ

Ա. ԿԷՆՃԵԱՆ

ՍՍՏՏՈՒ ՍՈՒՆՏԱՐ ՍԻՆԵԶ

Իր կեանքն ու վկայարանութիւնը մասնաւոր ԲԱՆԴԱՅԻՒ ԹԻՒ 1) աշխատասիրեց Յ. Ն. Ղազարասեան, Տպգր. Ա. Երեցեան, Մարտի, 1927, 8⁰ էջ 160. գին 3 շիլինգ:

Այս գրքով, որ 160 էջերէ կը բաղկանայ, կրօնքի մասին խորհրդածութեան եւ անդրադարձումներու առիթ տուող սիրուն կենսագրութիւն մը կը պարունակէ: Արդի ժամանակներում, երբ հին վկաներու կեանքերը իրենց ոգեւորութիւնը կորուսած ըլլալ կը թուին ոմանց համար, հինեւու Նըմանող այս ղեկիկ բրիտանեայի կեանքը թմբած հոգնեցու համար կրնայ ցնուող ըլլալ:

Սատուն ղեկիկ կրօնքի Զիկի րուած աղանդէն՝ նորադարձ բրիտանեայ մըն է, շատ խանդավառ եւ միեւնոյն առան առաքելաշարժ, անսիրտ ներքով սնած եւ ազօթրով գորացած: 1910էն առդին է որ իր զործուէութիւնը կ'սկսի, մասնաւորապէս Թիպէթի այլամներ շրջանակներուն մէջ: Մարտիրոսութեան ժամանակներու լուսապսակ կեանքերուն վրայ Սատունի կեանքը կրնայ նետել ճառագայթ մը՝ որով կարելի է քիչիկ մըն ալ աւելի յստակօրէն տեսնել հոգին այն մարդոց, որոնք համակ Նուիբում Եզան Քրիստոսի սիրոյն:

Մոլիւտանդ ու սնահաւատ Նիթապաշաներ, որոնք իրականութիւնը գտած ըլլալու երազներով կ'օրորուն, այսպիսի նշանակալից կեանքերու վրայ թող ուշ դարձնեն: Կոյրը պէտք չէ որ ուրանայ լոյսին զոյութիւնը երբ աչք ունեցողը կը վկայէ ատոր: --«Քրիստոսի տուած զարմանալի խաղաղութիւնը չեմ կրնար նկարագրել, կ'ըսէ Սատու, անոր համար կրնամ մի'այն վկայել:

—Գալով Սատունի կեանքին մանրամասնութեանց՝ քիչ կենդանութիւն մէջ աշխարհի մօտիկ նմանութիւն կը գտնենք մեզի աւանդուած հին «Վարք»երու հետ: Ճատուն վրայ մօտիկ նմանալով յելուզակութիւնը Ընող գողերու իրական մահով պատժուիլը, որ Ս. Յակոբի վերագրուած պատմութիւն մըն է, Նոյնութեամբ կը գտնենք Սատունի պատահած: Ս. Գրիգորի Խոր-վիրաբը շատ մօտիկ նմանութեամբ կայ անոր կենսագրութեան մէջ. Նոյնիակ Տեառն մերոյ քառասունորեայ ծոմապահութիւնը օրինակուած է անկէ: Այն բոլոր սառապանքներուն մէջ, զորս Սատու կրնար է իր համոզումներուն համար, կամքի հիմնալի ուժ մը կը շնորհուի. կամքի այդ ուժը առաջադի մը չէ այլեւ աշխարհին համար: (*) Սատունի կեանքը աւեր համար մանաւանդ զբախէ է, որովհետեւ ինքնատիպ է ան, առանց Նոյնիակ ուէլ նոր բան մը տած ըլլալու: Ճշմարտութիւնները մարդոց հաղորդելու սիրուն եղանակ մ'ունի:

Հարցուելով անգամ մը թէ ինչ կը խորհի իրեն եղած պատիւներու մասին՝ կ'ըսէ. «Երբ Յիսուս Երուսաղէմ կը մտնէր՝ եւ մարդիկ իրենց զգեստները

զետին կը փռէին՝ աւանակն էր որ էր կոխէր աւանդ վրայ. արդ, կը խորհէր թէ աւանակը այդ պատիւն իրեն վերագրելով պիտի հպարտանար, կամ իրաւունք ունէ՞ր եթէ հպարտանար: Յիսուս անունն ալ ազգերու տանողներ յիմար սխալ ըլլային եթէ Անոր տրուելիք պատիւները իրենք իրենց վերագրէին»:

Արեւն իր ծագման առաջին վայրկեաններուն արշալոյսի սրանչելիքները կը պարզէ մեր աչքին: Քրիստոս ալ Արեւմուտքի մէջ ծագելով իր լոյսն ու ջերմութիւնը հոն սփռելէ ետք՝ անցաւ արեւելիքն ալ ծագելու, եւ Սատունի ալս կեանքերը այդ լուսածագին զեղեցիկութիւնները կը կազմեն:

Լեզուի եւ ոճի մասին աւելորդ է կրօնական սոյ կարգի գրուածի մը համար խտտապահանջ ըլլալ. այդ պարագային՝ «մարդիկ սխալն պատիւներ քմբռնելն իրենցի պէս սխալներ աններելի պիտի ըլլային»:

Իսկ Տէրին տակ իրր ծաւթութիւնը դրուած «Գիտ. Հեղին.», որ Ամբիկիկան Պօրտին խնկարկութիւն մըն է, բոլորովին աւելորդ կը դատենք եւ հակասական՝ Սատունի ոգւոյն:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՍԻՈՆԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

Ս. Նալպանտեան, Նիւ Եօրքէն կը հարցնէ.

- 1.— Լուսնոն մը կրնայ՝ քանակալ ձեռնադրուիլ:
- 2.— Երբ ձեռնադրուած է արդէն՝ կրնայ՝ քանակալ յայտնուիլ:

Առաջին հարցումին պատասխանն է՝ Ո՛չ: Վասնորի քահանայացու մը պէտք է ըլլայ անստոյն թէ՛ Ֆիդիքապէս եւ թէ՛ բարոյապէս, եւ պատրաստուած՝ հոգի որ սուրբ կրօնութիւն՝ ուսմունքով, բարքով ու վարքով, և այս բոլորը պէտք է վկայուի անոնց կողմէն, որոնք քահանայացուն կը ներկայացնեն եպիսկոպոսին ձեռնադրութեւն համար:

Այս է պատճառը որ Եպիսկոպոսը, իրեն ներկայացուած քահանայացուն ձեռնադրելէ յառաջ, եկեղեցւոյ մէջ հրապարակաւ չորս հարցում կ'ուղղէ զայն ներկայացնողներուն.

- ա) Արժանաւոր է քահանայացուն. արժանաւորութիւնը բառին լման իմաստով.
- բ) Ինչպիսի վարքաբարքի (քաղաքավարութեան) տէր մէկն է.
- գ) Սուրբ ամուսնութեան զաւակ է.
- դ) Ո՛րքան իմաստութիւն (մասաւորական պատրաստութիւն) ունի և սրբութիւն (մաքուր կեանք ու կենցաղ):

Այս չորս հարցումներուն դժացուցիչ պատասխան մը առնելէ ետքն է որ Եպիսկոպոսը սարկաւագութեան աստիճանին կը կոչէ քահանայացուն:

Իսկ քահանայական ձեռնադրութեան համար մասաւորական և բարոյական որոշ պայմաններու

(*) Հայ Ֆախր Թաճրապէս արեւմտեան մէջ այդ առաջադի կարծուածին իրականութիւնը ըլլալը հաստատեց:

մասին հարցումներ ալ կ'աւելցուին:

Եւ այս բոլորէն յայտնի կը տեսնուի թէ ֆիզիքական ու բարոյական թեւեթիւն ունեցողներ չեն կրնար քահանայ ձեռնադրուիլ:

Գալով երկրորդ հարցումին, պատասխանը երկու է: Եթէ քահանայացուն նախ քան զձեռնադրութիւն արդէն հիւանդ էր լուսնոտութեան ախտով, և զայն ձածկելով, սուտ վկայութիւն տուին անոր արժանաւորութեան մասին, և խաբէութեամբ ձեռնադրել տուին, այդ ձեռնադրութիւնը անվաւեր է նովին իսկ գործով: Վասն զի սուտ վկայութեան վրայ հիմնուած է:

Իսկ եթէ քահանայացուն ունէ հիւանդութիւն և ախտ չունէր ձեռնադրութենէ յետոյ, եւ յետոյ՝ իր քահանայութեան ընթացքին ունեցաւ այդ հիւանդութիւնը, այս պարագային կը զազրի քահանայագործելէ, պահելով հանգըմ իր քահանայական կարգը և ապրուստի իրաւունքը գոհացուցիչ չափով մը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՊԱՀՈՑ ԱԻՈՒՐՔ

Օտար պատմագիրք, երբ իւրեանց տեսութիւններն ի զիր են անցուցանում՝ վերաբերութեամբ Արեւելեան Եկեղեցեաց ծիսից և արարողութեանց (ի միջի որոց և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ), ընդհանրապէս կամ հետեւում են ուրիշ օտար նախորդաց գրածներին և կամ, աստ և անդ, ըստ զի պողոթնական պատենութեանց՝ անձամբ հաւաքում են իւրեանց ծանօթութիւններն երկրորդական խուզարկութեամբ, և երբեմն ապէս՝ թարգմանաբար փոխառութեամբ Հայկական պատմագրական աղբիւրներէն: Աւտի՛ սպասելի է որ բազմիցս իւրեանց կարծիքներն յակամայիցս մասամբ անուղիղ են, նա մանաւանդ երբ նոյն իսկ բուն աղբիւրներն, թերեւ արդիւնք հապճեպ ուսումնասիրութեանց, բոլորովին ճշգրիտ չեն, ուստի և ոչ շատ վստահելի:

Ան ի ապացուցանել զոր ասացինք ի վեր, յիշենք մէկ օրինակ միայն: Անգղիացի հմուտ աստուածաբան և դիտական եկեղեցականն Dr. Adrian Fortesque, որ անտեղեակ էր Հայոց լիզուին (որպէս և ինքնին խոստովանի իւր նախաբանին մէջ), արտաքին օտար արձանագրեալ աղբիւրներէն, գրոյցներէն, և աստ և անդ՝ Հայկական պատմիչներից քաղելով իւր տես-

չեկութիւններն, այսպէս է գրում Հայոց Եկեղեցւոյ Պահոց առնչութեամբ: — «Altogether they have 100 fast days and 117 abstinence days in the year». (Տես նորա LESSER EASTERN CHURCHES, Catholic Truth Society, London, 1913, էջ 438): Այս նշանակում է 277 Պահոց օրեր առ տարին, անկարելի մի համապումար, մինչդեռ, իւրօք, Բովանդակն *h n y k առաւել քան 157 օր*, որպէս ունինք տեսանել:

Արդարեւ՝ զարմանալի չէ որ օտար պատմիչք յաճախ վրիպում են իւրեանց հրատարակեալ գրուածներին մէջ, երբ նոյն իսկ Օրմանեան Սրբազան, իւր Հայոց Եկեղեցւոյ Պատմութեան մէջ (ըստ Անգղիերէն թարգմանութեանն, տպագրեալ ի Լոնդոն, յամին 1912), կարի հակիրճ եւ զրեթէ անցողակի կերպիւ, այսպէս է գրում Հայոց Եկեղեցւոյ Պահոց մասին (զոր մեք, ահաւասիկ, թարգմանում ենք Հայերէնի ի ներքոյ, և որոյ ընդգծումներն մերն են): — «Հայոց Տօմարին մէջ Պահոց օրերն բազում են: Նախ և յառաջ, երկու օր առ շաբաթն, Զօրեքշարթի և Ուրբաթ պարզ պահոց օրեր են: Զատիկական Պահքն տեսում է 48 օր առանց ընդմիջեցման, Աւգուստացից երկուշաբաթ օրէն սկսեալ մինչև Աւագ Շաբաթ օրն: Յաւել քան զայդ, տասն շաբաթապահք կան առ տարին՝ կամ մօտաւորապէս մի շաբաթ առ ամիսն, իւրաքանչիւր շաբաթ ընդգրկելով հինգ կամ յոնգ օր: Բովանդակն կարելի է հաշուել մի ճիշտիւր և վարսուն պարզ պահոց կամ ժուժ-«կալութեան (abstinence) օրեր, որպէս համապումար առ տարին»: Օրմանեան Սրբազան բաւականանալով այսպիսի միայն յիշատակել մեր Պահոց մասին, այսինքն առանց լուրջ բացատրութեան և առանց վերլուծելոյ և զեղչելոյ կրկնութիւնքն ուր պէտք են, օտարներին վարած է խոտորնակի՝ իւրեանց եզրակացութեանց մէջ: Նաևս, անիմանալի է ինձ թէ նա ո՞ր գրտաւ վեցօրեայ շաբաթապահքն, քանզի որչափ յայտնի է ինձ՝ չկարծեմ թէ այդ գոյութիւն ունի մեր եկեղեցւոյ դաւանեալ կանոնական Օրինաց տնօրէնութեանց մէջ:

Ըստ մեր Եկեղեցական Տարեցոյցներին, արդեամբ, Զօրեքշաբաթ և Ուրբաթ պահոց օրերն ոչ են աւել քան 91, քանզի հոց օրերն ոչ են աւել քան 104 Զօրեքշաբաթ թէև տարւոյն մէջ ունին 104 Զօրեքշաբաթ

և Ուրբաթ (52 Չորեքշաբթի + 52 Ուրբաթ = 104), սակայն չպիտի մոռանանք որ (ա) Սուրբ Ծննդեան օրից անմիջապէս զկնի «ուտիք է մեզ 8 օր անմիջոց», այսինքն՝ այդ ութօրեայ ժամանակամիջոցի մէջ Չորեքշաբթին և Ուրբաթն ուտիք է մեզ = 2 օր, և (բ) Սուրբ Զատիկի օրից յետոյ «ուտիք է մեզ մինչև ցՀամբարձումն», այսինքն այդ քառասնօրեայ ժամանակամիջոցին մէջ ունինք բոլորն ի միասին, 11 Չորեքշաբթի և Ուրբաթ, որք պահնոց օրեր լին: Ուտի, (ա) 2 օր + (բ) 11 օր = 13 օր, դոր զեղչելով 104ից, մնում է 91 օր: Սրտաբայ քան այդ 91 օր Չորեքշաբթի և Ուրբաթ օրերէն, ունինք այլ ևս ուրիշ դուռ 66 պահոց օրեր միայն (որպէս ունինք տեսանել) = 157 պահոց օրեր, ընդ ամենայնն առ տարին:

Մեր կանոնական պարբերական պահոց աւուրքն են:—

- (ա) Հնգօրեայ: 1, Առաջաւորաց. 2, Եղիական. 3, Սուրբ Լուսաւորչի (Գիւտ Նշխարացն). 4, Վարդապետի. 5, Ս. Աստուածածնի (Վերափոխումն). 6, Սուրբ Խաչի (Խաչվերաց). 7, Վարազայ Սուրբ Խաչի. 8, Յիսնակաց. և 9, Սուրբ Յակովբայ: Ուտի, 5x5 = 45 օր
(բ) Սուրբ Մննդեան Պահ: 7 »
(գ) Մեծ Պահ: 48 »

Համագումար, 100 »

Ասացինք որ արտաբայ քան Չորեքշաբթի և Ուրբաթ օրերէն, ուրիշ պահոց օրերն ոչ են յաւել քան 66, որոյ առ պահոց պարտինք բացատրել որ բոս որում վերջիչեալ մետասան պարբերական Պահքերն (100 օր) բովանդակում են տասն Շաբաթապահոց մէջ զիպիլի տասն Չորեքշաբթի և տասն Ուրբաթ օրերն (= 20 օր), և Մեծ Պահոց մէջ և՛ Չորեքշաբթի և և՛ Ուրբաթ օրերն (= 14 օր), ուտի 20 + 14 = 34 զեղչելով 104ից = 66:

Եզրակացութիւն 0ր

Չորեքշաբ. և Ուրբ. օրեր, առ տարին, 104
Տասն Շաբաթապահ. (ինն հնգօրեայ և [մի և՛ չորեայ]), 52
Մեծ Պահք 48

Համագումար, 204

Գրտենք որ վերջիչեալ Չորեքշաբթի և

Ուրբաթ օրերից ոմանք արդէն բովանդակուած են տասն Շաբաթապահոց մէջ (= 20 օր) և ոմանք Մեծ Պահոց մէջ (= 14 օր): Յետոյ ունինք 13 օր ուսիք Չորեքշաբթի և Ուրբաթ: Ուտի 20 + 14 + 13 = 47 պիտի զեղչենք համագումարիցն, այսինքն 204—47=157 օր, որպէս ամբողջութիւն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Պահոց աւուրքն առ տարին:

Լոնգոն

Ս. Տէր Մ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԳՐԻԳՐԻՈՅ ԿՈՔՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

Ա.

ԳՐԻԳՐ ՄՈՒՍԱՐԷԿԵԱՆ

(1119-1151?)

Վերջին Լեւոնի թագաւորութիւնը հազիւ տեսած էր տարի մը 1374-75 (+ 1313) իսկ թագաւորական շրջանին վերջին կաթողիկոսն էր Պօղոս Ա. Սսեցի (1374-82):

Պօղոսէն ետքը, Կիլիկիոյ վերջնական Լորձանման շրջանին, վեց կաթողիկոսներ յաջորդեցին իրարու, 1382էն մինչև 1439 (Թեոդորոս Բ., Կարապէս Ա., Յակոբ Գ., Գրիգոր Ը., Պօղոս Բ., և Կոստանդին Զ.), և 1439-ին կաթողիկոսական աթոռին վերայ կը գտնենք Գրիգոր Թ. Մուսարեկեանը:

Մուսարեկեանի անցեալին վրայ պատմական օրեւէ զոհացուցիչ տեղեկութիւն չէ հասած մեզի:

Թովմա Մեծփեցին, որ 1441-ին էջմիածնի աթոռին վերահաստատութեան շարժումին պարագլուխն է, իրրեւ ժամանակակից պատմագիր, զրելու ատեն այդ շարժումին պատմութիւնը, տեղեկութիւններ մը կուտայ Մուսարեկեանի և անոր յաջորդ Կարապետ Եղոկացիի մասին: Բայց անաչառ և անկողմնակալ պատմագրող մը չէ Մեծփեցին. և այնքան թշնամանքով և տխուր գոչներով կը նկարագրէ Կիլիկիոյ աթոռին ղէպքերն ու ղէմքերը որ իրաւունք կուտայ մեզ վերապահութեամբ օգտուիլ իր տեղեկութիւններէն:

Մեծփեցին սաչափ միայն կը զրէ Մուսարեկեանի մասին. — «Տէր Կոստանդին կաթողիկոսն Սոայ գնաց առ Աստուած (Կակնարկէ Կոստանդին Զ. Վահկացիին 1430—39). և Գրիգոր անուն Եպիսկոպոս մի գնեն կաթողիկոս»:

և նա ինչո՞ն աւուրքն եօթն (ուրիշ օրինակ ներհինգ) նոր եպիսկոպոս ձեռնադրէ. և կոչն արեւցող երէց մի որ զԲրիտանոս պատարագէ: Եւ նոր եղեալ կաթողիկոսն ոչ իշխէ, զի բազայս անուղղայս եղեալ ունէր ի վերայ ինքեան: (Թժժ. Մեծփ. Յշտրն. էջ 63):

Մեծոփեցին այս ծանր դիտողութիւնները կ'ընէ առանց որակելու. չըսեր թէ ո՞վ էր Մուսարէկեան Գրիգոր, որո՞նք էին անոնք որ կաթողիկոս դրին զայն. չի բացատրեր մեզ թէ ի՞նչու համար կաթողիկոս մը իրաւունք պիտի չունենար եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու նոյն օրերուն, և վերջապէս չի պարզեր թէ ի՞նչ էին անուղղայ քաղաք ըսուածները, որոնց պատճառաւ իրրեւ թէ Մուսարէկեան ինքն անհամբ չէ համարձակած պատարազ ընել, և կարծես դիտմամբ կանչած են արեւցող քահանայ էր, որ եպիսկոպոսներուն ձեռնադրութեան օրը սուրբ պատարազ մատուցանէ:

Պատմութեան մէջ չեն արդարանար այսպիսի ձրի հաւաստումներ, որոնք չեն բացատրուած:

Ասոր հակառակ ՊԶԼ=1439, Նշմբ. 7 ին Կաֆայի մէջ գրուած Աւետարանի մը լիշատակարանին մէջ Մուսարէկեան կը բարացուցուի իրրեւ քահանայ, աստուածասէր և իմաստուն (Նօսարֆ Հայոց, էջ 119): Իսկ մեր Օրմանեան Սրբազանն ալ, որ մասնաւոր տկարութիւն մը ունի իր չհամակրած գէմբերը սեցնելու և համակրածներն ալ չափէն աւելի գեղերեսելու, երբ մէկ կողմէն Մուսարէկեան մականունէն կը հետեցնէ «Գրիգոր կաթողիկոսին իշխանազուն մը ըլլալը», միւս կողմէն չափէն աւելի տարուելով Մեծոփեցիի գրուածներէն, «բնաւ նշանակութիւն չունի» կ'ըսէ քահանայ, աստուածասէր և իմաստուն «կաթողիկոսափայլ ածականներ»ը (Աղգպմ. էջ 2091): Մինչ պէտք է գիտել որ այդ լիշատակարանը զրոգ Կաֆայի Մաղաքիա արեղայ անկախ և անկողմնակալ գրիչ մըն է, և կը յայտնէ աղբիւրին կազմուած գրահատում մը. իսկ Մեծոփեցին, որ շարժումի մը պարագլուխն է, կ'արտայայտէ կողմնակալ պատմագրի մը զգացած դայրոյթը:

Մուսարէկեանի կաթողիկոսութիւնը նշանաւոր եղաւ այն պատճառաւ որ իր

աթոռակալութեան առէն վերահաստատուեցաւ էջմիածնի աթոռը և Կիրակոս Վերապեցին կաթողիկոս բնորոշեցաւ այդ աթոռին (1441), ինչպէս կ'ենթադրեմ ես՝ Մուսարէկեանին իսկ հաւանութեամբը:

Այս ենթադրութիւնը կ'ընեմ՝ հիմնուելով այն իրողութեան վրայ թէ արեւելեան վարդապետներ նամակ գրեցին Մուսարէկեանին և հրաւիրեցին զինքն էջմիածին որ զայնքն նստի իր բուն տեղւոյն վրայ վերահաստատուած աթոռը. բայց Մուսարէկեան մերժեց այդ հրաւերը, և անկէ ետքն է որ բնորոշեցաւ Կիրակոս Վերապեցին (*):

Եւ ստուգել, հակառակ Մեծոփեցիի լուծիւթեան, խելքի գէմ է կարծել որ արեւելցիք առանց նկատի առնելու Մուսարէկեանի կաթողիկոսութիւնը, ելան ուղղակի նոր կաթողիկոս մը ստեղծեցին:

Մենք արդէն մեր Ընդհանուր Ակնարկին մէջ գիտել տուինք թէ կաթողիկոսութիւնը Կիրիկիոյ մէջ, իրրեւ հետեւանք լատին շփումին, իր հմայքը կորսնցուցած էր արեւելեան վարդապետներու աչքին: Անոնք շատոնց կը մտածէին, կը ծրագրէին, մահաւանդ Կիրիկիոյ թագաւորութեան քննութիւնն էր, կաթողիկոսական աթոռը վերահաստատուել արեւելեան Հայաստանի մէջ: Ասիկա խնդրին մէկ կողմն է. միւս կողմէն քաղաքական կացութիւնը այնքան անտանելի եղած էր Կիրիկիոյ մէջ, երկրին կործանման հետեւանքով, որ նոյն ինքն կաթողիկոսներ չէին կրնար հանդուրժել այդ գծնդակ կացութեան, նշաւակ ըլլալով արտաքին և ներքին դաւաճանութիւններու

(*) «Սմին իրի գրեցին եպիսկոպոսունք և վարդապետք առ Գրիգոր Մուսարէկեանց, և հրաւիրեցին զայն էջմիածին, եղեալ նմա առաջի բազում յարգութեամբ բազմապատիկ պատճառաւ: Այլ իրրեւ չէառ նա յանձն զայն անգոր, այնուհետեւ խորհեցան առաջնորդք ազգին մեծ ժողով գումարել էջմիածին, և ի ձեռն ժողովոյ վճարել զիրան, (Չամչ. Գ. 486): — Մեր մատենագարանի թիւ 462 Ձեռագրին մէջ Կ. Պոլսեցի ձեռագրիչն Մաղաքիա Դպիրն ալ, 1713 ին, կը գրէ. — «որոյ ժամանակի վարդապետք և եպիսկոպոսք արեւելեան իշխանօք իւրեանց կոչեն զՏէր Գրիգոր զայն նստել էջմիածին. և իրրեւ գիտացին թէ ոչ կամի զայն, մինչդեռ նա կայր անդ, բուն աթոռն ի Սիւս, կենդանի, օրհնեցին և եպիսկոպոս Կիրակոս Վերապեցին կաթողիկոս էջմիածնի. և այս եղև յամի Տեառն 1441 և Հայոց ՊՂ. Թուին»:

և յաճախ թունաւորումով կը կրճատուէր իրենց կեանքը: Այս վիճակին մէջ շատ նշանակելի է Կարապետ Ա. Կեղեցիին (1393-1404) շարժումը, որ արեւելեան վարդապետներու հետ խորհրդակցելով՝ կ'ուզէր թողուլ Սիւր, անցնիլ Աղուանք և հոն հաստատուիլ, Լուսաւորիչի թոռան Գրիգորի աթոռին վրայ:

Այդ ծրագիրը չբաւեց, և վերջապէս արեւելեան վարդապետք յաջողեցան վերահաստատել Լուսաւորիչի աթոռը Էջմիածնի մէջ, 1441-ին, երբ ասդին, Սիւրի մէջ կաթողիկոս օծուած էր Գրիգոր Խ. Մուսարէկեան, 1439-ին, և անշուշտ, ինչպէս որ դիտել տուինք վերեւ, նոյն ինքն Մուսարէկեանի հաճութեամբ: Ասիկա պատմական դէպքերու տրամաբանական ընթացքն է: Վասնզի արեւելեան վարդապետներու բուն նպատակն էր ո՛չ միայն Կիլիկիոյ վտանգաւոր միջավայրէն ազատել Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութիւնը, այլ նաեւ կաթողիկոսական միակ արդոն ունենալ, Աղթամարի կաթողիկոսութիւնն ալ վերցնելով. նպատակ մը, որուն հաւանած էր Աղթամար, որու կաթողիկոսն էր 1441 ին Չաքարիա Գ. (1434-64): Մենք կ'ենթադրենք որ Մուսարէկեան ալ հաւանած էր, պայմանաւ որ իրեն չդաշին, այլ ինքն մնայ Կիլիկիոյ աթոռին վրայ մինչև իր մահը, և յետոյ դադրի կաթողիկոսութիւնը Կիլիկիոյ մէջ: Հաւանաբար ա՛յս է պատճառը այն ընդհատին, որ կը բաւուի Մուսարէկեանի և Կարապետ Եղոկացիի միջև, ինչպէս պիտի տեսնենք այս վերջնոյն վրայ գրելու ատեն:

Բայց խնդիր է գիտնալ թէ ինչո՞ւ համար Մուսարէկեան մերժեց Էջմիածին երթալու հրաւերը:

Ըստ իս մէկէ աւելի է Մուսարէկեանի մերժումին պատճառը, և ատենց ամէնէն կարելորդ սա՛ է հաւանաբար. — Մուսարէկեան թերեւ ծեր էր և չուզեց շարժիլ իր տեղէն, մա՛նաւանդ երբ տեսաւ որ Կիլիկիոյ եպիսկոպոսներէն չոքը, ըստ Մեծօփեցոյն, ինքիսին կողմանց, չուզեցին զինքն, և նամակներ գրեցին արեւելեան վարդապետներուն և նոյն ինքն Մեծօփեցիին ալ, չարախօսութիւններ ըրին իր մասին, և Մուսարէկեան մնաց Սիւր ընկճելու համար իր հակառակորդները և թերեւ նաեւ

չուզեց թափուր աթոռ մը թողուլ անոնց առջև. . . Էջմիածին երթալով:

Ասիկա շատ հաւանական կը թուի ինձ, քանի որ կաթողիկոսական աթոռին ապահովութեան և միութեան վրայ էր խնդիրը, Մուսարէկեան յիմարին մէկը եղած պիտի ըլլար մերժելով այնքան պատուաբեր հրաւեր մը: Ինչպէս դիտել տրւինք, Աղթամարի Չաքարիա Գ. կթղկան. ալ հաւանած էր ո՛չ միայն Էջմիածնի աթոռին վերահաստատութեան, այլ նաեւ աթոռին միութեան: Անոր ալ մահէն ետքը այլեւս նոր կաթողիկոս մը պիտի չընտրուէր:

Բայց երբ արժանընտիր Վիրապեցին Կիրակոս զոհուեցաւ փառասէր եպիսկոպոսներու դաւանքին, խախտեցաւ ամէնուն հաւատքը արեւելեան վարդապետներու անկեղծութեան վրայ, և ասոր հետեւանքով Աղթամար անմիջապէս չեղեալ համարեց իր համաձայնութիւնը, նոյն ինքն Չաքարիա Գ. ի ատեն, որ շատ կարող անձ մըն էր. իսկ Կիլիկիոյ մէջ Կարապետ Եղոկիացին յերեւան եկաւ և վերահաստատեց Մուսարէկեանի յաջորդութեան գիծը:

Էջմիածնի աթոռին վերահաստատութեան առթիւ, Լուսաւորիչի Աջին Սիւրի մէջ անյայտանալուն կամ զոհուելուն խնդիր մը յուզուեցաւ, և այդ պատճառաւ Մուսարէկեան և իր եպիսկոպոսները շատ նեղութիւն կրեցին Աւետարանի մը յիշատակարանին համեմատ, զոր գրած է Դաւիթ Եպիսկոպոս մը ՊՂ. = 1441-ին Քարբեղի մէջ, — «Ի հայրապետութեանց Տեառն Գրիգորի կարողիկոսի ամենայն Հայոց, ի սուրանութեան եպիսկոպոսոց, և յաշխարհակարութեանն Մելիք Տաւրի, որ մականունն Չախմախ կոչի, ի դատն և ի ինք ժամանակի, յայլասեռից ազգի, որ կէսքս ի սովոյ յաշխարհէ յայլ գաւառ վտարին, և կէսք յեղբարց և ի մարց բաժանին: Եւ այսմ ամբ դարձեալ այլ իմն պատահումն հանդիպաւ Հայոց ազգիս: Քանզի աչ սուրբ Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի, որ կայր հիմի բանի ժամանակ ի Սիւրաղաբի, որ յաւթարհին Կիլիկիոյ, անյայտ եղեւ. ո՛չ գիտեմք թէ զոգացան և ո՛չ գիտեմք ի՞նքն զինքն ծածկեց: Եւ ի մեծ նեղութիւն կան և ի արտոմութիւն Հայոց ազգս վասն այս պատճառի: Եւ զկարողիկոսն Տէր Գրիգոր բազում չարարեցին և այլ եպիսկոպոսք ընդ նմա վասն Աջին Լուսաւորչին, և ոչ զաին, զոր, յուսամք յամենազօր Հոգին Աստուած, զի յայտեսցէ զմեզ Սուրբ Լուսաւորչին մերոյ ի ձեռն ընտրելոյ

և արդարոյ տուն միոյ» (*), և այլն:

Դաւիթ Կաթ. Խարբերդի մէջ բան մը լսել է Սիսի մէջ կատարուած զէպքի մը մասին և յիշատակագրած է զայն իր բն-
գործինակած Աւետարանին մէջ. բայց իր տեղեկութիւնները այնքան ոչ-զբական են որ կարելի չէ Աջին պատահարը մեկնել. թէ և մենք փորձել ենք մեկնութիւն մը ուրիշ տեղ (Տե՛ս Թէոդիկի 1927ի Ասկնուն Տարեցոյցը, էջ 492) բայց ո՛չ վճռօրէն:

Այս պատմութեան մէջ ուշագրաւ է Մուսարէկեանին և իր եպիսկոպոսներուն չարչարութիւնը (նեղութիւն կրելը) կիլիկեցի-
ներէն, հաւանարար անոնց կողմէն որ կ'ու-
զէին պահել Ամենայն Հայոց Կաթողիկո-
սութիւնը Սիսի մէջ և կը հակառակէին Ա-
թոռին վերահաստատութեան էջմիածնի
մէջ, և թերեւ այս հակառակութիւնն ալ
պատճառ եղաւ որ Մուսարէկեան չշարժի
իր տեղէն:

Մուսարէկեանի կը վերագրուի նամակ մը ուղղուած Եւզինէոս Գ. պապին: Նամակին լատիներէն օրինակը պահուած է եղեր Մէ-
տիչեական - Լաւրենտեան Մատենադարա-
նը, և Պալճեան գրաբարով հայացուցած է
զայն և հրատարակած (Պսմ. Կրդ. Վրդ. ի
Հայս, էջ 149-51):

Նամակին թուականն է 1450, Սեպտմ.
4: Եւ որովհետեւ սովորական ցուցակներու
մէջ Մուսարէկեանին մահը կը նշանակուի
1447ին, Պալճեան կ'առաջարկէ ուղղել զայն,
ըստ այդ թուականին բայց ինքն չ'ուղղեր:

Այդ նամակը Գրիգոր Կաթողիկոսի մըն
է, բայց յայտնի չէ թէ ո՞ր Գրիգորին. ա-
ւելի ուշագրաւ է որ նոյն իսկ յայտնի չէ
թէ ո՞ր տեղէն գրուած է նամակը, և ո՞ւր
մնացած է ատոր հայերէն բնագիրը. վեր-
ջագէս կը պակսին վաւերականութեան ա-
պացոյցները (**):

(*) Տե՛ս ՆՕՏԱՐԲ ՀԱՅՈՅ փրդալէմեանի էջ 125:
Այս Աւետարանին տէրն է Հալէպի առաջնորդ
Արտաւազդ Վրդապ. որուն յիշատակարանը օրի-
նակել տուաւ ինձ համար: Փրդալէմեան,
Թիւրք գրաքննութեան սարսափին տակ, ինչ
ինչ բռնաբռն տեղ կէտեր զրած է, և իր բն-
գործինակութիւնն ալ շատ խնամքով չէ ըրած:
Մենք այս մէջերու մը ըրինք Արտաւազդ Վրդի-
նցօրինակութիւնէն:

(**) Թէ և Բատկարեան կը հաւատարմէ թէ այդ
Վեղապէսին հին թարգմանութիւնը՝ Կաթողիկոսին

Եթէ Պալճեանի հետ պահ մը ընդու-
նինք թէ այս նամակը գրողն է նոյն ինքն
Մուսարէկեան Գրիգոր, այդ պարագային
հետաքրքրական են ատոր մէջ նշանակ-
ուած քանի մը պատմական տեղեկութիւն-
ներ:

Գրիգոր Նախ կ'ըսէ պապին թէ շատ վար-
դապետներ ու եպիսկոպոսներ կ'ուզէին զրկել
ձեզ, բայց չկրցայ երկուքէն աւելի զրկել յեր-
կիւղի աննաւասից. երկրորդ՝ թէ ձեր պատգա-
մաւորը՝ եղբայր Ալեքսանտրոս՝ եկաւ մեզի երբ
մենք Գահիրէ կը գտնուէինք. երրորդ՝ թէ ձեր
նամակը, զոր ուղղած էիք Երուսաղէմի
Մարտիրոս Պատրիարքին, մենք կարգաւ
տուինք մեր առջեւ և հասկցանք ինչ որ
գրած էիք կարգաւու համար, «որ է զօգ
սիրոյ և միութեան», և վերջագէս Երուսա-
ղէմի Մարտիրոս եպիսկոպոսի հասցէին ուղղ-
ուած նամակը Գրիգոր կթղս. ինքն բանալ
տուեր է այն իրաւունքով որ «Եւ, կ'ըսէ,
ի վերայ անկնայն եպիսկոպոսաց և վարդա-
պետաց, ևս և յերուսաղիմացոց աշխարհի
աննաւան կարողիկոս կարգեալ եմ»:

Անհաւանական չենք զտներ որ Մու-
սարէկեան նամակ զրած ըլլայ Հոռոմ: Ա-
սիկա նորութիւն մը չէ Կիլիկիոյ, ինչպէս
նաև յետոյ՝ էջմիածնի Կաթողիկոսներու
գործառնութեանց մէջ:

Ընդունելով որ Մուսարէկեանն է նա-
մակագիր Գրիգոր Կաթողիկոսը, այդ նա-
մակին թուականը, 1450 Սպտմ. 4, կրնայ
կոռուան մը ըլլալ մեզ ճշդելու Մուսարէկեա-
նի մահուան թուականը, 1450-ին վերջը կամ
1451-ին սկիզբը գնելով զայն: Վասն զի—,
Ալիշանի գործածած ժամանակագրութեան
մը համաձայն—, Եւզոկացի Կարապետ կը
յաջորդէ Մուսարէկեանի՝ աթոռին մէկ տա-
րի՝ պարապութենէ ետքը (Եւզոկացիի յի-
շատակարանին համեմատ ճիճգ տարի է).
Իսկ Կարապետ 26 տարի Կաթողիկոսութե-
նէ ետքը կը վախճանի ԶԻԶ=1477 ին: Ա-
լիշան 26ը կը սրբազրէ և կ'ընէ 36, որ
սխալ է (Սիսուսն, էջ 539):

Արդ՝ 1477—26=1451. ուրեմն այդ ժա-
մանակագրին հաշուով Եւզոկացի Կարա-
պետին Կաթողիկոսութեան սկիզբն է 1451,
և ասիկա մօտիկ է Մուսարէկեանի վերա-

պատգամաւորներու «ինքնագիր ստորագրու-
թեամբը» վաւերացուած է (Եզդ. Պատ. էջ 247):

հասնի հո՛ն, ուր պէտք էր ըլլալ, ու հիմակ բան մը ա՛յ աւելի կ'սպասուի. չափով մը ալ Սիւնի ուսերուն վրայ կը ծանրանայ պէտքին կարեւորութիւնը և բազմազանութիւնը շեշտելու և լրացուցիչն ըլլալու. և միայն այս ծանրութիւնը այդ ծրագրեալ իր ուժեղ ու հնչեղ կապերովը, լոկ գահակալին և իր շուրջը բոլորուող մեղուաշան աշխատաւորներու ուսին չի ծանրանար. արդէն անոնց ուխտնեւ ուխտաւորութիւնը իրենց կհանքի օրերուն, պարտուց բեռներով ծանրացած, պէտք է նոյն չափով եւ աւելին ալ ծանրանայ բոլոր Հայ ժողովուրդին, որ իւրաքանչիւրը ըստ իր կարողութեան ու դիրքին բերեն յիշատակ մը Սիւնին և վասն Սիւնի չլռեն:

Սիւնի երեսուցի պէտք մըն էր, ու հիմակ բացարձակ պէտք մը, երբ զաղբած են՝ շատ մը պարբերութիւններ ու հանդէսներ: Սիւնը մեծ պակաս մը պիտի լրացնէ և որուն համար կոչուած է. այժմէն փոստը կրնայ ըլլալ... որ թերթը պիտի յաջողի և հմուտ ու հոգի գրիչներ իրենց բաժինովը պիտի գոհացնեն բոլոր գրասէր մարքերը: Բուռն է միափառքի՜ս՝ տեսնել Սիւնը ձեռքէ ձեռք խլելիք կարեւորութեանը բարձրութեանը և պիտանութեանը մէջ: Սիւնը թո՛ղ չլռէ, այնպէս և չլռեն ցիլի պագցում սիրտ ու հոգի, դիր ու բան:

Կ. Պոլիս

ԳԵՈՐԳ ԱՐԵՊՍ, ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

Ճ Այսօր ստացայ Սիւնի առաջին համարը, որը անհուն բերկրութիւն պատճառեց մեզ: Դեռ երբայնդակութեան հետ ի մօտոյ ծանօթ չեմ, և այդ չէ ինձ այնքան հետաքրքրողը, որքան երեսուցիքից, երկրորդ Հայոց օգոստոսից յետ էջմիածնի, կոչող ծայրը՝ միացնող ամբողջ հայութիւնը, Հայոց 1900 տարուայ եկեղեցին. եկեղեցի, որը այսօր վաղարշապատէմ կը նկատուի, ո՛չ իբր Մայր Աթոռ, Գրեգոր Լուսաւորչի հիմնարկութիւն, ի սփիւստ աշխարհի ցրուած Հայութեան կեդրոն, այլ վաղարշապատ գիւղի համայնքի պարզ եկեղեցի, զաւառական գործադիր կամիակի կողմից պարզ ընկալադրով յանձնուած համայնքի, որ երբ կամենայ կրդպէ, աղուների վերածէ հասարակ պարզ ծայրների առաջնութեամբ, երբ Ամենայն Հայոց ընտրեալ Հայրապետ և եպիսկոպոստներ և վարդապետք հասարակ, պարզ՝ եկեղեցու պաշտամունք կատարող՝ սոսկ սպասաւորողներ նկատուով, միշտ էլ եւթակայ խաւժանի կամ յարափոփոխ հովերու վրէժաւանդիքն, պիտի նսեմանան, բարձունքից իջնին, զլուսին գետին, և Հայոց մեծ, փառաւոր, Հայութիւնը իր մէջ ամփոփող եկեղեցին նսեմանայ, ոյժը կորցնի: Ահա այս վայրկեանին ո՛րքան բարձր է Սիւնի լոյս աշխարհ երեւալը, իր շուրջը ժողովներ աշխարհական և հոգեւորական կրթող անձանց, ի պաշտպանութիւն կրօնաբարոյական, ազգային Սուրբ եկեղեցու:

Կը ցանկամ որ Սիւնը պարզէ գրօլը ազգային Սուրբ եկեղեցու պաշտպանութեան, անմիաքաջամարտիկ հանդիսացած ի սփիւստ աշխարհի ցրուած Հայութեան երկրորդ էջմիածին ներկայանալու, օգոստեկով տիրող կառավարութեան

բարեացակամ, յարատե բարեհայեցութիւնից: Սրբազան եղբայր, յենուեկով Ամենապատիւ, բոլորից սիրուած Պատրիարք Սրբազան Հօր բարեացակամութեան և միաբանակից եղբայրք քաջախիբութեան վրայ, յոյս ունիմ հետաքրքիր, բազմակողմանի և այժմէական կը դարձնէք Սիւնը յուրախութիւն բոլորին:

Եղբայրական սիրոյ ողջունելու

Թաւրիզ

ՆԵՐՍԵՍ ԱՐԵՊՍ, ԱՏՐՊՏԱԿԱՆ

Ճ Այսօր ստացայ Սիւնը: Թէև հիւանդ և անկողնու մտակած, բայց և այնպէս թղթատելով, կարդացի համարեա թէ ծայրէ ի ծայր: Կարդալու ատեն բան մը կը փնտռէի, կ'ուզէի այնտեղ գտնել հոգեւոյ փափաքը, ու գտայ շնչուած ա՛յն հոգեւոր կարիքը, զոր ունի մեր ցիր ու ցան եղած ժողովուրդը, որի ականջին պէտք է հընչեցնել ամէնուրեք Ս. Աւետարանի խօսքը, տալ հոգեւոր կերակուր բանիւ ու գրով: Այս տեսակետից շատ տեղին է Թորգոմ եպիսկոպոսի յօդուածը: Մենք, Հայ բազմաշարժար լուսամիտ եկեղեցու պաշտօնեաներս և մշակներս ո՛րեւէ քաղաքական, տնտեսական, ընկերային, եւայլն, արդի իմաստով, խնդիր չունինք: Մենք միայն մի խնդիր ունինք. այն է՝ ըստ Աւետարանի հօգևոր կեանքի վերածնունդ. հոգեւոր կեանքն է որ կը պակսի և զոր հարկ է ստեղծել ու փրկել մեր ժողովուրդը վերահաս կորուստէն, զէպի որ կ'երթայ գահալիժօրէն: Այս տեսակետէն, շատ ուղիղ կը գտնամ Սիւնի ընդգրկած նպատակն և ուղղութիւնը, զոր շնչուած է նաեւ Սրբազան Պատրիարքը: Հոգեւոր կեանքի այդ ուղին Դուք էք որ պիտի ստեղծէք և առաջ մարէք, որպէս խմբագիր Սիւնի: Կատարեալ յաջողութիւն կը բարեմայլթեմ Սիւնին:

Պաւլէք

ՅՈՒՍԷԲ ԵԴՈՍԿՈՐՈՍ

(Առաջնող քննիմ Հայոց Ռումանիայ)

Ճ Թղթատարը քիչ մը առաջ բերաւ առաջին թիւը Սիւնի, որ ձեռք խմբագրութեամբ կը վերսկսի հրատարակուիլ: Առաջին թիւը քանի մը անգամներ թղթատեցի, հոս ու հոն անկարգ և ուշադրութիւն յամենցնելով, կարդալով, և աւետար մէջ տեսայ ամէն ապացոյց ու խոստում օգտակար շահեկան և շինարար հրատարակութեան մը: Ձեզի կարողութիւն եւ յաջողութիւն կը մաղթեմ: Ուեւէ ձեռնարկ կամ գօրծ որ ազգային զբոսական նպատակի մը կը ծառայէ, ըլլայ բարոյական, հոգեւոր, իմացական, կրթական, ընկերային, եւայլն, եւայլն, անմիջական կոչում կ'ընէ համակրութեանս եւ գործակցական պատրաստակամութեանս: Ս. Յակոբայ վանքին համար հարկաւոր էր այս տեսակ հրատարակութեամբ մը իր լուսաւորութիւնը տարածել իր չըթափակէն գուրս եւս:

Նիւ Եոթ

Ա. Ա. ՊԵՏԻԿԵԱՆ

(Հովիւ Հայ Աւես. եկեղեցւոյ)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Ա.

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻՒՄԻ ԱՊԱՔԻՆՈՒՄԸ

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր սպասխանութիւնը քննարկելով Սիւնի Ապրիլ թիւին մէջ իր ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻԲԵՐ յայտնելէ ետք, ընդմտեցաւ պահ մը, եւ բժիշկներու խորհրդով Ն. Ամենապատուաւորները փոխադրուեցաւ հաղափառ Ֆուանական Հիւանդանոցը, Ապրիլ 13 Դ. Երեկոյին. իսկ 21 Ե. (Երեսուդէմի Աւագ Ե.Տ.) առտուն յաջող վիրամասութեան մը հետեւանով հանգստացաւ Սերազան հիւանդը՝ Յունիս 9-էն ի վեր զինքն ախտաւորող հազ-նապոյնէրէ վերջին սպիացումը բոլորովին զոնացուցիչ ընթացք մը ունի, այնպէս որ Ս. Պատրիարք ինչ ասեցէն պիտի կրնայ կատարելագոյն ապաքինում, վերադառնալ իր սիրական աշխատութեան, եւ ՍԻՈՆ, առաջին անգամ իր քաջութիւնը ունենայ հրաշալիքով Սիրաբայ Գիր-ին սկիզբէն թաղամասութեամբ նորազին համի մը զը-լուիները, զոր Ն. Ռ. Սերազանութիւնը, հանելով Ս. Յա-կոբայ Մասեմադարանէն, պատրաստ էր ի յոյս ընծա-լելու իր հիւանդութենէն յառաջ:

ՍԻՐԱԲԱՅ այս նորազին զուխներ, շուրուհա-կութիւնն են Հ. Ա. Բագրատունիի հրաշալիքով ընկի-որիականին, Առաւմաւառուի 1860ի սպազուրեւան մէջ:

Բ.

ՀԱՅ ՈՒՆՏԱԿՈՐՆԵՐԸ

Հասիկը տօնելու համար այս տարի բաւական ուխ-տաւորներ եկած էին Երեսուդէմ, առ հասարակ Սիւ-րիայէն եւ Եղիպատէն, Երեսուդէմ, Հաթայէն, Արեւայէն, եւ երկու ընտանիք ալ Կ. Պոլսէն. բոլով իբրեւ 450 հոգի:

Ասոնք երկուքստուրեամբ կատարեցին իրենց ուխտ-ըր Սուրբ Տեղեաց մէջ, իրենց փոքրիկները մկրտել տուին, եւ բաւական բոլով ալ մանկ զոհներ ընծայուեցան Գլխաղբին եւ մազերին կտուեցաւ:

Հասիկական բոլոր հանդիսութիւններ եւ արարողու-թիւններ վերստին կատարուեցան թէ՛ Ս. Յարութեան աշխարհամաստան եւ թէ՛ Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ. միայն Հասիկի ճաղապոյցին, Ապրիլ 23, Ս. Գերեզման-ին շուրջ կատարուած Թափօրին հանդէպ խանդաւա-րուեցաւ, հիւրաբար հաղափա զանազոյ Ասորաց պատ-րիարքին սննդաւան մէջ ընթացիկն պատահաւ:

Այդ մասին Պատրիարքական Գիւմարէն հետեւեալ ճը-զլէս տեղեկութիւններ հաղորդուած են ՍԻՈՆին:

Գ.

Սկիզբէն ի վեր Դիսիներ, Ասորիներ եւ Հապէներ Սուրբ Տեղեաց մէջ Հայոց հետեւակներ (համախ) ե-ղած են, եւ ասիկա նուիրազմուած սովորութիւն մը եղած է Երեսուդէմի Հայ Պատրիարքներու տուած կայ-սեռական ժեմաններով: Այսպէս Ասորիներ, իբրեւ հա-մախ, թէ՛ Ս. Յարութեան, եւ թէ՛ Ս. Առաւմաւառուի եկեղեցիներուն մէջ Պատարագ կը մատուցանեն Հայոց կողմէ իրենց ցոյց տուած եւ թոյլատրուած սեղաններու վրայ: Նոյնպէս Հայոց երեք (այսինքն մարկապարզի,

Հասիկի ճաղապոյցի եւ Հասիկի Կիրակի տառուան) մեծ քափօրներուն՝ Հայոց կը հետեւին նախ Դիսիներ ու ա-նոնց հետեւն ալ Ասորիներ. այսինքն, Հայոց, Յունաց եւ Լասիկաց պէս առանձինք քափօր չեն կրնար կազմել Ս. Գերեզմանին շուրջը:

Դարձեալ Դիսիներ եւ Ասորիներ Հայոց քափօրին կը հետեւին սակաւաթիւ եկեղեցականներով եւ երգեցողե-րով, եւ ոչ թէ բազմաթիւ անձներով, այնպէս որ արդիւյ պիտի չըլլան քափօրին ազատ դառնալուն Գերեզմանին շուրջը, եւ պիտի չյափանան Հայոց անցքը Ս. Գերեզ-մանէն իրենց Տեաշարանը երթալու ասեմ:

Այս է սրբաբառն ունի:

Տարիէ մը ի վեր Երեսուդէմ զանազոյ Ասորաց պա-տրիարք կը ձկնի սրբաբառն ունի հակառակ ըն-թացք մը ցոյց տալ՝ դրդելով Ասորի կղերականութիւնը: Եւ իր հիւրը հանգամանք մտնալով, նոյն իսկ Երես-ուդէմի Ասորի եպիսկոպոսին վարչութիւնն ալ պատա-ծ է իր ձեռքը, ասոր պատրիարքութեան մը հոգիներ տալու դիտումով, ինչ որ դժգոհութեան եւ զանգասներու տեղի տուած է ուրիշ յարաճանաչութեանց հով ալ:

Եւ ուզելով իր այս յաւակնութիւններուն փաղ մը տալ, ճաղապոյցին իր քափօր ստուարացուցած է՝ շուրջիկ հազ-ընէլով ասորի ժողովուրդի բոլոր սինիոններուն եւ այնպիսի ծաւալ մը տուած է անոր որ Գերեզմանին շուրջը կազմուած մարդկային օղակը շարժել դարձնել անհնար եղած էր:

Ս. Գերեզմանին շուրջ քափօր կը դառնայ երեք ան-գամ, երբոք անգամին նախ Հայք Ս. Գերեզմանին դու-ռը կանգ կ'առնեն, կանոնուած արարողութիւններ եւ պաշտամունք կը կատարեն եւ աւարտելէ ետք կը դառ-նան Գերեզմանին հետեւն եւ իրենց երեք կամարին միջի-նին տակէն անցնելով կ'երթան Տեաշարան եւ կը վերջա-նայ Հայական քափօրը:

Ասորիներ կ'սպասեն որ Հայերէն ետք Դիսիներն ալ ընեն նոյն արարողութիւններն եւ պաշտամունք, եւ լեռն իրենց Ասորիներ ընեն նոյնը, առանց արդիւյ եւ խախտ ըլլալու Հայոց անցքին:

Այս անգամ սակայն Ասորաց պատրիարք, իր դի-մամբ ստուարացուցած ապօրէն ու անկանոն քափօր այնպէս մը կը կեցնէ եւ իր սրբաբառն այնպիսի տեղ մը դը-նել կուտայ որ կը խախտէ Հայոց անցքը:

Շատ մեղմութեամբ կը հասկըցնեն իրեն որ համբան պէտք չէ գոցուի, կարելոտիքն չի տա. ասոր վրայ Հայոց Լուսարարացեան ու Թարգման կը բողոքեն Ու-սիկանացեանն որ կը ճակի կարգապահութեան վը-րայ: Ուսիկանացեան ալ փափկութեամբ կ'ըկին կ'ըկին կ'աղաքարէ պատրիարքին որ իր արարք եւ հաշտի ինչ մը եւ համալք բացուի, ա՛ն ալ կը մերժուի բնօրէն, ինչ որ տեղի կ'առայ իրարանցումի մը ժողովուրդին մէջ, եւ կ'սկսի կռիւ մը: Ուսիկանութիւնը կը միջամէտ, նա-րան կը բացուի, եւ այս իրարանցումի հետեւանով ո՛չ միայն քափօր կը խանդաւրի, այլ նաեւ Հայ եկեղե-ցականներէն իսկ մը հոգի կը վերադառնի:

Ասորաց պատրիարքին դէմ, իբրեւ պատասխանատու այս զայրալիկութեան, Պատրիարքարանի կողմէն հարկ եղած բողոքաղիք մատուցուած է Երեսուդէմի Վեմ-կառապարչին:

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՋՆԵՐՈՒ

Այն հեղինակներ և հրատարակիչներ, որ կը փափաքին իրենց գիրքերուն ծանուցումը դնել Ալ-Ֆի մէջ, պէտք է որ՝ երկերկու օրինակ զրկեն տառնցմէ Ալ-Ֆի կմբռնող բնան հասցէին:

ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

15. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՄԱՆԱԲ. Ա. Խմբ. Արամ Երեմեան. Փարիզ. Տպ. «ԱՐԱԳԱՄ»-ի, 1926, 4° էջ 40. Գին 2 Տօլար կամ 50 Ժրանֆ.

Le Premier Étudiant Arménien de la Faculté de médecine de Paris. Par le Dr V. Torkomian. Extrait du Bulletin de la Société Française d'Histoire de la Médecine. Nov-Déc. 1926.

16. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱՊԻՅԱՆ. (Մանկավարժ - Դասախօսութիւններ խօսուած Բերայի Ազգ. Արուեստանոցին մէջ) Մ. Գ. Ծալեան, Տպ. Յ. Մ. Ազնաւուր. Կ. Պոլիս. 1927. 8° էջ 78. Գին 30 Դր.

17. ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Գրեց Դեռնոյ Եպիս. Դուրեան. Հոգ. Հովիւ Հայոց Մանչեսթրի. Ե. հասոբ. Տպ. Կ. Յ. Ներսէս. Փարիզ. 1927. 8° էջ 35+4. Գին՝ Շիլին 2. 6. .

18. ԵՐԱԿԱՆՔԱՎ. Վասպուրականի Հայ Ժողովրդական Բանահիւսութեան. Առաջին Փուլը, Հաւաքեց Հայկ Անէմեան. հրատարակութիւն Տէր Վրանէս Ծ. Վարդապետ Յակոբեանի. Տպգր. Ս. Էջմիածին, 1917. էջ 8° 104, Գին 75 սենթ.

19. ԲՅ. ՊԵՏՐՈՍ ԱՍԼԱՆԵԱՆ. (Հիմնադիր Թաւրիզի Հայոց Ազգաստիճան Ընկերութեան) Կենսագրեց՝ Հայկ Անէմեան. Հրատարակութիւն Աստիճանականի Հայոց Թեմական Առաջնորդարանի. Տպ. Թաւրիզ. 1925, էջ 8° 24.

20. «ՄԱՍԻՍ» ՕՐԱՅՈՅՅ. Ե. Տարի, 1927. կազմեց եւ հրատարակեց Հայկ Անէմեան. Տպ. Թաւրիզ.

21. ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԲԱՐԻՉԻ ԱՂԲԱՏԱՆԱՍԻ ՎԱՐՉԱՊԵԱՆ. 1926 Յնվր. 1-31 Դիսմ. 1926 (Երեսուն եւ վեցերորդ Տարեւերջան), Տպ. Փարիզ.

22. ՆՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԴԱՅԻ ԵՐԱՐԵՆԵՐ. (հարէս մը) պահածեց՝ Կ. Յ. Բաւազեան. Վեմագրեց՝ Ա. ձեցէրէնի, Փարիզ. 1927. կենդանաւորի՝ Պալենց Գրասուն. Գին՝ ժրանայի համար 3 ժրնֆ. Արասանմանի համար 20 սենթ. Հասցէ.

233, Rue du Fg. St. Martin. Paris.

23. ԳԵՂՈՆ ՀԱՅ ԴՐՈՇԱԿԻՆ. Արաւելս Յովհաննէսեան. Հրատարակութիւն «Յեւական»ի, Տպ. Մասիս. Պարիս 1926. էջ 8° 14.

“ՍԻՈՆ”-Ի ՀԵՏ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐ

35. ՀԱՐԱԶԻԱՆ. Քաղաքագիտական և Հասարակագիտական Ամսաթերթ. Խմբ. Ս. Սարունի. Տարեկան 1,20 Տօլար կամ 20 Յրնթ. Փրնոկն: Հասցէ.

S. Saruni, Str. Smeulni 7. Bucarest (Roumanie):

36. ԵՐԱԿԱՆ. Անկախ Լրագիր. Խմբագիր՝ Հ. Մ. Պոստոլեան. Տարեկան Բաժնեկին (50 Թիւ) 40. Փրնոկն Յրնթ. Հասցէ.

Ziarul ERGHIR, Str. Caluscei 41, Bucarest (Roumanie):

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՅՐԷՋՆՉԻ Եւ Շրջակայից համար
Գեր. ՎԱՐԴԱՆ Մ. Վ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ:

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՊԼԶԻՔԻ համար
(Եղիպտոս)

Տիրաւ ԱՆՈՒՇՈՒԱՆ ՍԱՀԱԿԵԱՆ,
Ազգ. Առաջնորդարանի Պաշտօնեայ:

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆԻ ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՐՈՍԻ Եւ Հարա-
ւային Քաղիքօրհոյ գործակալու-
քիւնը յանձնուած է

ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԱՅԱՆ

Բաժանորդութեան եւ բաժանոր-
դագին մասին դիմել գրասան տե-
րիւր Ք. ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ:

4408 So. Hoover Street
Los Angeles, Calif.

Ա.Զ.Գ.Ա.ՊԱՏՈՒՄ

Անոնք որ Ա.Զ.Գ.Ա.ՊԱՏՈՒՄԻՆ կը բա-
ժանորդագրուին հիմա, երբ գործը մա-
մուլի տակ է, եւ կանխիկ կը վճարեն,
անոնց համար Ա.ՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԻՆԳ ՏՕ-
ԼԱՐ կամ ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՄԷԿ ՈՍԿԻ է
գինը. իսկ հրատարակութիւնէն ետք,
պիտի ըլլայ վեց տար կամ եղիպտո-
կան մէկ ոսկի եւ մէնիս մը. Ա.Զ.Գ.Ա.
ՊԱՏՈՒՄԻՆ տպագրութիւնը հասած է
90րդ ժօրմային:

ՏԵՍՉՈՒԹԻՒՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

ՍԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Նիւ Եորքի Շրջանակին համար
ՍԻՈՆԻ Գործակալութիւնը սիրայո-
ժար տանձնուած է:

**ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ**

Ընդհանուր Քարտուղար
Տիրաւ Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆ:

Կը խնդրուի Նիւ Եորքի եւ Շր-
ջակայից ՍԻՈՆԻ բաժանորդներէն,
անյապաղ վճարել իրենց բաժնեգի-
ւերը Տիրաւ Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆԻ:

Հասցէ

Mr. D. A. DIKIJIAN
331 Fourth Avenue
New York City

ԹԵՐԹԵՐՈՒ ՓՈՒԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՈՆ կը ղրկուի բոլոր Հայ օրաթեր-
թերու եւ հանդէսներու հասցէին, ժողո-
ւանքը պէտք է ուղղել ՍԻՈՆԻ Խմբագրու-
թեան հասցէին: